

НОВА ИСКРА

За села

— Тиј де Мопасан —

Уће су им биле једна до друге, на подножју једнога брежуљка, близу једне бањске вароши. Оба сељака у зноју лица свога обрађивали су неплодну земљу да иххране своју пилеж. Свака кућа имађаше по четворо. Пред вратима суседним цела четица гмизала је од раног јутра до мркле вечери. Најстарије двоје беше од шест година, а најмлађе опет двоје од по петнаест месеци; суседи се

беху оженили и децу добијали готово у исто време.

Једва су и мајке разликовале свој пород у тој гомили, а очеви су их са свим бркали. Осам имена непрестано су се мешала у њиховој глави, и кад је требало звати једно дете, људи су ређали по три четири док не погоде право име.

Прва од ових кућа, од бање Ролпора рачунајући, беше Тивашева, у кога беше три девојчице и један дечко; друга је принадлежала Валену, који је имао три дечка а једну девојчицу.

Сви они живљаху мучно од полевка, кромпира и чистог ваздуха. У седам сати у јутру, па на подне, и у шест у вече домаћице довикиваху своје малишане да им успу каше онако као што гушчари хране своју живину. Деца би седала, по старештву, за дрвени сто, углачан педесетогодишњом употребом. Најмлађем једва је вирила глава иза стола. Пред њих би метале дубоке тањире пуне хлеба, наквашена у води где су кувани кромпири, пола главнице купуса и три црна лука, и сав овај пилеж је тиме залагивао своју глад. Мати би најмлађег хранила сама. Мало меса у лонцу недељом беше част свима; и тај дан отац би се задржао мало више за ручком, говорећи: „Овако би се могло живети!“

Једно по подне, у августу, једна лака кола стадоше од једаред пред кућицама, и једна млада жена, која сама

тераше кола, рече господину са којим се возила: — О гледај, Хенриче, ову децу. Како су лепа кад се ваљају по прањини.

Човек не одговори ништа, навикнут на те изливе који беху за њ непријатни, јер беху као неки прекор њему, Млада жена настави:

— Баш ћу да их изљубим. Еј, да ми је онај, онај са свим мали!

И скочивши с кола, потрча деци, узе једно од најмањих, Тивашево, и подижући га, отаде га страсно љубити по брљавим образима, по гргуравој плавој коси цупој земље, по ручицама којима оно млатараше да се отараси досадне милоште.

За тим она седе у кола и одјурн у галону. Али идуће недеље дође опет, седе међу децу, узе цушу на руке, наклаука га колачима, даде свој другој деци бонбона, и играше с њима као девојчица а њен муж је стрпљиво чекаше у својим лаким колима.

Она је навраћала често, познала се и с родитељима, па окуни долавити оваки дан, са пуним џеповима слаткиња и марјаша.

Звала се госпођа д'Убијер.

Једно јутро, кад су дошли, свије са њом и њен муж; и не задржавајући се око малишана, који су је сад већ лепо познавали, уће у кућинцу.

Домаћин беше у кући ценајући дрва за ручак; изненађено се исправи, понуди столице и очекиваше. Тада млада жена испрекидано, дрхтећи, поче:

— Драги моји, ја дођох до вас, да ми дате... да ми дате... да водим собом вашег малог дечка...

Тежаци се снаменише и не одговорине.

Она одахну и настави:

— Ми немамо деце; сами смо, ја и мој муж... Чуваћемо га. Пристајете ли?

Сељанка поче разумевати. Она упита:

— Хоћете да нам узмете Шарла. Воме нећете!

Тада се умеша г. д'Убијер:

— Моја се жена рђаво изразила. Ми хоћемо да га усвојимо, а он ће долазити да га видите. Ако буде добар, као што се надамо, биће наш наследник. Ако ми случајно

СИМА ПГУМАНОВ

добијемо деце, он ће поделити с њима на једнако. Али ако он не одговори нашој бризи, даћемо му, кад буде пунолетан, двадесет хиљада динара, које ћемо одмах положити код бележника. И вас писмо заборавили: даваћемо вам док сте год живи сто динара месечно. Јесте ли лепо разумели?

Домаћица се диже, сва љута:

— Хоћете да вам продам Шарла? Нећете; то од мајке не може нико тражити! Не, бога ми! То би било ужасно!

Домаћин не говораше ни речи, озбиљан и замисљен, али он одобраваше жени непрекидним климањем главе.

Г-ђа д'Убијер, пренеражена, стаде плакати, и обрћући се мужу јечајући, гласом детета које је навикнуто да му се све жеље испуњавају, она промуца:

— Неће, Хенриче, неће!

И тада покушаше још последњи пут:

— Али, пријатељи, помислите на будућност свог детета, на његову срећу, на...

Домаћица, вап себе, прекиде јој реч:

— Све смо ми то и промислили и промозгали... Идите, и да вас моје очи не виде више овде. Ко је то видео узети људима дете!

Тада госпођа д'Убијер подзећи сети се да су била два малишана, и она кроз сузе упита, тврдоглаво као све размажене жене које су научиле да никад не чекају:

— А овај други мали није ваш?

Тиваш одговори:

— Није, он је нашег суседа; идите к њему ако хоћете.

И он се врати у кућу по којој се разлегаше љутити глас његове жене.

Вален беше за столом; баш су јели лагано кришке хлеба, које су мазали штедљиво, врхом ножа, са мало скоруна који беше у једном тањиру посред њих.

Г-ђа д'Убијер понови свој предлог, али са више увода, беседничке обазривости, лукавства.

Тежаци вртеше главом одричући; али кад чуше да ће примати сто динара месечно, погледаше се, светујући се очима, поколебани.

Дуго су ћутали, мучени недоумицом. Најзад упита жена:

— Шта ти велиш, човече?

Он процеди с висине:

— Велим да није на одмет.

Тада госпођа д'Убијер, која дрхташе од зебње, поче им говорити о будућности малог, о његовој срећи и о новцу који им он после може дати.

Сељак упита:

— Та рента од сто динара, хоће ли се обећати пред бележником?

Господин д'Убијер одговори:

— Па паравно; још сутра.

Домаћица рече омишљајући се:

— Сто динара месечно није доста да ми дамо своје дете; оно ће кроз коју годину радити и зарађивати; треба сто двадесет динара.

Госпођа д'Убијер већ кинџаше од нестрпљивости, те обећа одмах тражену суму; и како је хтела да води дете одмах собом, даде сто динара капаре, а муж јој за то време писаше неку врсту облигације. Кмет и један сусед, које одмах позваше, беху сведоци.

И млада жена, блажена, однеше малишана, који чисто урликаше, као што се носи каква давно жељена ствар из трговине.

Тивашеви је гледаху са свог прага, неми, озбиљни, кајући се — може бити — што одрекоше.

О маломе Јовану Валену није се скоро чуло гласа. Родитељи иђаху редовно сваког месеца бележнику да приме својих сто двадесет динара, а беху у завади са Тивашевима, јер их је сусетка грдила на сва уста, говорећи сваком кога би видела: како треба бити изрод па продати своје дете, како је то гадно, гнусно, нечовечно!

А по каткад дизала би свога Шарла на руке, вичући му као да он што разуме:

— Ја тебе нисам продала, нисам, мој мали. Ја не продајем своју децу. Нисам богата, али децу бар не продајем. —

Годинама и годинама је то тако трајало, сваки дан грдње и пребацивања пред вратима да их чују тамо *преко*. Тивашевица стаде се дичити као да је најбоља у свој околини, што није продала свога Шарла. А и сељани, говорећи о њој, хваљаху је:

— Јест то био мамац, али она бравос! Показала се као права мајка.

Помињали су је. И Шарло, који већ улажаше у осамнаесту, васпитан у тој мисли, коју му без одмора понављању, сматрао се за више нешто изнад својих вршњака, јер није био продан.

Валенови су животарили угодно, захваљујући пензији. Отуда је и долазио незасићени гнев Тивашевих, који беху остали сиромашни.

Најстаријег сина узеше им у војску. Млађи беше умро; оста сам Шарло да се мучи са старим оцем, да исхрани мајку и две млађе сестре.

Беше у двајестирвој години, кад се једног јутра једна господска кола уставеше пред њиховим кућама. Један млади господичић, са азатним ланцем, сиђе из њих помажући једној постаријој госпи седе косе. Госпа му рече:

— Ту је, дете моје, друга кућа.

И овај уђе код Валена као у своју кућу.

Стара му мајка праше своје кецеље; отац, немоћан, дремаше код огњишта. Обоје дигоше главу, кад младић рече:

— Добар дан, оче; добар дан, мајко!

Ови скочише, узневерени. Домаћица упусти од узбуђења сапуи и промуца:

— Јеси ли ти то, дете моје. Јеси ли ти то, дете моје?

Он је загрли и пољуби, понављајући: Добар дан, мајко. А старац, дрхтећи сав, рече му мирним гласом који га никад не беше изневерио:

— А дође, дође, Јоване? — Као да га је видео пре месец дана.

И кад се нагледаше, родитељи навалише одмах да га проведу по селу да се подиче. Одведоше га кмету, сукметици, свештенику, учитељу.

Шарло гледаше све то с прага своје утерице.

То вече, о вечери, рече он родитељима:

— Јесте били будале да упустите такву прилику Валену.

Мати му понови упорни свој одговор:

— Ја не хтедох продати своје дете!

Отац не рече ништа.

Син понови:

— Ала је то мука бити тако жртвован!

Тада стари Тиваш љутито прослови:

— Хоћеш ли ти да нам пребациш што смо те задржали уза се?

А младић сурово:

ЦАЈА ЈОВАНОВИЋ

СЕОБА СРБА ПОД ПАТРИЈАРХОМ ЦАРНОЈЕВИЋЕМ

— Јест, то вам пребацујем, јер сте били глупаци. Родитељи као ви, несрећа су за децу. Заслужујете да вас не погледам више.

Стара је ронила сузе у свој тањир. Она јекну гутајући кашнику за кашником полевке, од које половину просинаше:

— Па се ти убијај негујући децу!

Онда ће момак, немилостиво:

— Боље да нисам него што сам ово. Кад угледах онога мало час, утроба ми се преврте. Помислих: ето шта би ти сад био!

Он се диже:

— Чујте! Осећам лепо да ћу боље учинити да се оклоним, јер бих вам пребацивао од јутра до мрака, и живот бих вам загрчао. Јер то, видите, никад вам нећу заборавити!

Двоје старих ћутаху, окамењени, сузних очију.

Он поче наново:

— Не, та мисао била би ми грка. Волим ићи у свет да тражим себи срећу.

Он отвори врата. Чуше се гласови. Код Валена светковаху повратак детета.

На то Шарло лупи ногом и обрнувши се својим родитељима викну:

— Гејаци виједни!

И несташе га у ноћи.

П. А. Т.

Еpicurea

Ад ми те, уз залаз сунца, спонадне
тешка туга,
Одагнати је мораш хитро са снагом
свом;
Препуној чаши нема пред срцем рав-
ног друга,
У чаши тражи заборав клетом животу
том.

Када те, уз звон вечерња, обузме ту-
жна сета,

Поцелуј лепу главу и златне њене власи;
Осмеху љупком ишти радости премалета,
Бриге нека разносе песме ти звучни гласи.

А када час неизбежни буде куцнуо теби,
Што ће сред гроба хладног да баци радост нашу,
Гледај да гласи песме вију се око тебе,
Разби, понеси собом последњу веселу чашу!

Рим

Умберта Грифини

Мој друг

— Милош Л. Ђирковић —

(СВРШЕТАК)

IX.

У ас њезина живота спремао се да лагано и нечујно пређе у велики и потпуни прелом, прелом који ће једним снажним потезом уништити и последњу везу, раскртити са свима милим и драгим успоменама, па се без обзира и слепо подати оној чудноватој струји која тежи само у напред и у својој силној жудњи нити види где ће се зауставити, нити се обазире на попор што се пред њеним очима отварао. Не разумевајући, она се потпуно несвесно, подала ономе процесу који се у њој дешавао. Није знала његова постанка нити му је могла узрока наћи.

И често се порађа у човеку такав осећај, бујан са своје силне и страстан до последњих граница. И цео пропли живот, глас породице, чедност, савест падају пред њим и у праху се ваљају. Један тренутак довољан је да уништи све оно што су године дугим редом нанизале; у ужасној борби глава се изгуби и страст има право да кликће.

По она без тога није могла: удварачке речи кадре су да и у срцу најневиније девојке запале пламен немира, а то ли не у жене која тек што се расцветала. Јелица се безбрижно почела одавати са још већом снагом и заносом томе новом животу, пливајући по свима искушењима и не мислећи ни на какво зло. Задовољавала се да их пред собом види одане, са речима ласке на уснама, да чује њихово одвратно умиљавање. Али она није могла да прозре њихове жудне погледе што су се заустављали на њеним облим раменима; није умела да одреди циља њихових речи које су је богињом чиниле.

У дубини душе своје она се одупирала, и бунила против тога непознатог осећаја што је претио да је баца у врлог непојамне страсти, што је чврсто колебао њена уверења, њен дотадашњи живот. Али тешко је женској страни очувати срце у границама свога оклопа, кад је гоњач ту, а који је као каква сен непрестано прати; кад се провала пред њом укаже; кад душа више не разуме никакве друштвене појмове. Она је и нехотиче заустављала своју пажњу на секретару Павловићу; није могла остати равнодушна према његовој појави. Она није могла а да не задршће, нити да сакрије руменило својих образа и сјај својих очију, кад би им се руке при сусрету додирнуле.

Нешто грдно, несочекивано, као што непознати страх проструји кроз цело тело чувши прастару, страшну бајку, порађало се у мени; сумња ми је раздирала и чулала моје срце и отровом испуњавала дане моје младости, мога живота. Јер сумња је као и хидра: одсеци јој једну главу, појавиће се десет нових... И какве су речи те! падале! Морао сам бити кукавица, без части, или и сам не знам како ћу рећи! У мени се кувало, а ја не макох ни једним покретом свога тела, као да су ми руке биле узете, као да је и тело стајало под утицајем оног ужасног душевног процеса што се у мени порађало. Стајао сам ту као осуђеник коме се смртна пресуда изриче, и био дужан чути неког глупог младића, бедног хвалисавца без искре ра-

зума, како као у највећем заносу уздахну: „Каква срећа имати такву жену!“ Осећао сам лепо како ми слепоочнице ударају и крв наплази у главу. И баш тада прошла би она мимо, као сен каква, и неким чудним, страшним гласом једва чујно прошаптала: „Зар те није стид? Шта ће свет рећи?“

Кући би тада долазила обично љутита и у хистеричком нападу бацала са себе комад по комад свога одела, гужвала траке и цвеће на шеширу и у љутини није могла до речи доћи. А такав жестоки излив унутрашње узбуђености постајао је редовна ствар за њу после сваког излаза. Требало је победити или бити побеђен. Али од куда правила за то: сваку жену ваља засебно, одвојито освојити. Пасти пред њом, преклињати је и молити да се врати старом животу, она би то можда с презривим осмехом одбила. Употребити оштро своју власт, власт супруга, није ми дозвољавао мој понос; замислити пак нешто треће ја нисам умео и тада је дошло оно *vae victis!*...

И сада се сећам наших последњих излаза, кад се сунце уморно лагано спуштало иза великог зеленог брда. Ишли смо и даље једно поред другог, нени и без једне речи, са сасвим другим мислима и осећањима. Није се усуђивала ни речи да прозбори, кад бих је узео за њене беле руке и обасуо обиљем своје свагдашње милоште; остајала је равнодушна према мојим пољупцима; примала их је, јер их није могла одбити. Кадшто би је тек нестрпљење извело из равнодушности и она би тада у својој раздражености узвикнула: „Како ти се једном не досади!“

Ни речи утехе, ни речи слатке милоште. Равнодушност, потпуна равнодушност коју она чак није ни хтела да прикрије. И само хладноћа, од које се срце ледило, испуњавала је наше односе а у кућу нам се увлачила очајна и пикосна празнина. А у друштву пак показивала се и даље њезина особина да се према свакоме уме наћи: и топла реч и стисак руку и пријатан осмех; само је мужу још оно остајало, што му је његово право могло дати.

Али је зато њена душа просула: сада све обиље своје раскоши на оног опасног такмаца са хладним магнетичним очима; она се њему подавала са опијеном жудњом; отварала се пред њим као што се и круница шареног цвета отвара пред слатком сисаљком малог аглавара; она је у њему гледала сва своја надања: свој преображени живот, свог Бога, али ах! међу људима нема богова. А он је знао све то врло добро и својом ласком, својом дворбом све је више привлачно у свој примамљиви грех; његова се хладноћа на мах изгубила, чим би Јелцицу сагледао; бледи му образи осули би се тада једва приметним руменилом, а очи као да су се превлачиле чудном фосфорном светлошћу и као да су хтеле продрети до у саму дубину, у последње боре њезина срца...

Његово обожавање, и ако потајно; његов немир, и ако се он пажљиво трудио да га прикрије; његова оданост до компромитовања — све је то било свакоме и сувише уочљиво. Није требало дуго времена па да се пронесе и такви гласови, како ја муж заузет студијом руске литературе, али да се жена поред тога уме и сама помоћи. Додавали су чак да је секретарово одсуство већ давно истекло и да се он не мисли више тамо враћати, већ се задовољно службом у министарству.

— Јелцице, рекох јој једне вечери: је ли истина да је секретар Павловић оставио своје место у посланству?

— Од куда бих ја то могла знати? одговори са свим хладно и не окрећући своје охоло главе. — Ако се ти

тога плашиш, онда управо да ти кажем, ја те сажаљевам.

— Али сви смо људи, а грешити је такође људски... Она ме погледа раздражено и са гневом у очима.

— Хвала! рече она нешто дрхтавим гласом. — У осталом, ако се ти будеш на сваку ситницу ослањао и веровао...

— Али то је као дан јасно. Помисли само, шта ће свет рећи...

— Тако дакле, мој драги! Свет и његове скрупуле имају пред твојим очима више вредности но све остало?

Говорила је раздражено, лако вибрирајући, а од љутине крила носна лако су се ширила. Али се и у мени кувало. Давно прикупљена сриба, помешана са дугом неисказаном патњом и јадам хтела је своје одушке; ја се нисам могао савладати. Осећао сам потребе учинити крај тој трагикомедије која ме је толико бола стала, не гледајући на то што могу бити намењан, што ћу можда препаглити. Нешто злобно, демонски порађало се у мени, и ја сам осећао снаге да тај лепи снежни врат са његовим ситним локнама осетим под својим претима...

— Веле: учинио је само због тога, да би могао остати у твојој близини! рекох и осетих како ми је глас ранав, потмуо.

Она смагну раменима и ништа не одговори.

— Дошао је у сукоб са породицом због напуштене будућности... Али он је ипак задовољан, јер ће бити у твојој близини, јер ће му један поглед твојих очију све то накнадити.

— То је и сувише! Нисам се падала да ћете себи такву слободу присвојити, што ћете ме вређати! повика раздражено и са успламтелим образима и гневом у очима. И у своме нападу, не знајући шта ће управо отпочети, нити могући наћи речи оправдања, диже се љутито са свога седишта, залупи врата за собом и изгуби се у дугом тамном ходнику.

X.

То је било и последњи пут. Моја слава, моја част, моја радост, мој живот — све је то лежало преда мном, смрвљено и уништено. Ја сам стајао на развалинама своје среће и гледао у смрвљено комађе својих снова као што човек са болом посматра лепо и фино, али ипак разбијено комађе скупоцене вазе. Језа ме је подилазила од помисли на оно што ће после тога доћи; страх од тајне неизвесности, од оног грдног и нечувеног неог се у мени и дрхтао у мојим жилама, рио по моме мозгу и као каква електрична струја куцао и опомињао ме на пустош, бездну, провалу, на живот усамљен и без ње... Био сам на граници где разум престаје; гушило ме је у тесном, свакидашњем оквиру; бежао сам и лутао и страдао, ах страдао као што само овај може страдати, чија је цела душа, цело разум, цело његово Ја у жене која га више не љуби...

Да, она ме није волела. Било ми је јасно и ја нисам тражио доказа; ја сам то осећао у себи, видео у њој; казало ми је њен поглед; говорили су ми њени покрети. Ја сам читао тајну њену на дну њене душе; огледао се у њој као што се зрак сунчев огледа у бистром огледалу тихе водене површине.

Мало писамце, које сам сутра дан после нашег говора нашао у њеној шатули, утврдило ме је у томе. Било је кратко, намирисано и са садражном коју сме само страсти љубавник рећи. У њему није било ни речи о мени; нису се бојали издајства: ја за њих као да нисам живео,

„Допустите да идућег посета код госпође Н. будем само за тренутак на само с Вама.“ — И у своме болесном и напрегнутом уображењу, ја успех да видим, како ватра од страсти пробија кроз њене удове, кроз њено цело биће, а уста дршћу и разум се мрачи, док се цела снага са грозничавом ужурбаошћу предаје њему: опасном премцу, човеку чије очи сијају одсјајем фосфорне светлости, а лице бледи и крви нестаје у њему. . . .

И ја осетих у највећој дубини свога бића чудновата осећања; прво тамна, са нејасним контурама, а после све јача, разговетнија, пластичнија; нови, непознати инстинкт што је жедан освете, злочинички, дивљи. И загледајући у дно своје мрачне прошлости, као у хучно, дивље море, ја видех само грозно, грдно, нечувено, а све у мени певало је химну освети, одјекивало дитирамбима злочинства жени браколомкињи, жени неверници, жени страсти. . . .

Доцијни дани и недеље били су за мене дани неизвесности, дани нових мука и дражења. Моје усне биле су затворене за њу, а она није осећала потребе да својих отвори. Али њене очи нису могле а да ме при сусрету не погледају злобно, злурало, са жељом да тог предмета нестане једном за свагда испред њих.

У несрећној борби првих дана ја бејех нашао за најбоље да ствар предам у руке коме од адвоката; нисам могао мирно да о тој ствари мислим и крв ми је увек наплавила на очи. Чудо како варваризам не може да се склони под унутрашњим болом. — Нисам се обзирао на сва она брбљања што су после тога настала; милије ми је и то било, по остати са женом која је моју љубав повредила а моју нежност презрела. Једино лице, које сам у целом том тумултусу био искрено и од срца жалио, био је стари Иван Николић. Чувши о мојој тврдој одлуци, старац ме је болно и тужно погледао; усне су му задрхтале; и ако је његов благи глас покушао да ме од тога одврати, ипак ја сам осећао да ми је он у дубини своје душе одобравао и само могао жалити моју рано изгубљену срећу и брзо дозрели живот.

Било је једног зимњег дана. Дубоко увијен у свој зимњи капут, са шеширом на очима, ја сам у позно вече лутао по пустим алејама градекога парка. Снег ми је шкрипао под ногама и некако чудно одејајкивао на сјајној светлости електричне сијалице. Осетих да ми нечија рука паде на раме; окретох се: преда мном адвокат, мој стари пријатељ који је у познатом процесу био сву снагу уложио. Рече ми да је ствар свршена у моју корист. Ветар лагано духну и грудвица снега паде ми на образе; његова хладноћа беше се помешала са сузом што се низ образ лагано спуштала.

И тада притисак руке и пријатно: „Добру ноћ!“ И ја сам стајао ту, на забаченој алеји, на хладној досадној зими, сам, са свим сам.*

Непознати говорник беше на крају са својим догађајем. И кад се последњи звук његова једноличног, звучнога гласа изгуби, у соби је владала још тишина. Нико не вађе за потребно да дода што од своје стране. Само што предговорница, која беше и дала тему и због које се непознати прихватио и отпочео своју приповетку, додаде после кратке паузе:

— Па ипак, Ви нам нисте могли доказати оно што сте хтели. Ви нисте могли да љубав негирате. А ко Вам може опет рећи да није љубав, хоћу рећи прва љубав Јеличина, била само предзнак ономе осећању иза кога се има права љубав појавити, као што и бура има свој пред-

знак. Не рекосте ли и сами да су Вас очи Јеличине опомињале на чудан и страпан трагизам. И ја претпостављам да се љубав, у свој својој величини и са снагом што је кадра да све поруши, појавила у ње не у појави Михајиловој, већ у појави другога љубљеног човека. И она је, ма да се борила противу себе саме, ма да је тражила излаза ма на коју страну, морала подлећи, јер је у ње љубав била силна и јака, јер је љубила као што је у стању само жена да љуби.

— Може бити! Али у мислима и укусима такође нема једнакости, додаде непознати и устаде од стола.

Мало за тим гости се почеше разилазити. Ја се опростих од свога пријатеља и ступих на снежну, мрачну улицу.

1899.

Пиј! . . .

Пуну лади вино сладовином,
Шећером медовином,
Пиј! . . .

Пиј вино малвасију,
То је вино старо,
Наточидер Маро! . . .

Пуни роде натечачу,
Напуни ми ђуровачу
Пиј! . . .

Пиј вино, да пијемо
Ово вино старо, —
Наточидер Маро! . . .

Крчмари.

Милорад М. Петровић

Косовска епонеја

ПРЕГЛЕД ПОКУШАЈА ЗА САСТАВ НАРОДНОГ

ЕПА О ВОЈУ НА КОСОВУ

ОД С.

(СВРШКАТАК)

V

И сада смо прешли све, нама познате, књижевничке покушаје уређења Косовске епонеје. Наше илагање обраде сваког појединог од њих имало је значај упознавања, прегледа, а не оцене или критике, — такав задатак и постависмо досадашњим редовима. Што смо се код неких места мало дуже задржали, упуштајући се и у оцену (као

ВЛАДИКА ПЕТАР II. ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ

нпр. код Павићева нацрта), то је изазвала сама природа њихова.

Може се рећи да је свима тим покушајима послужила као основа народна поезија. Изузимајући још недовршени еп др. Н. Ђорића, који је и по облику и по поезији *уметнички* спев, као и спевове Качића, Новића и непознатог Л., који су народне песме и предња о косовским догађајима и личностима прпевали слободно, на свој начин, не удаљујући се много од народног певања, — сви су остали књижевници наши и страни у својим саставима употребили саме народне песме, понајвише Вукове, уносећи у

састав поједине од њих или у целини, или у деловима, и чинећи доцуне и измене било по предањима, било по историји, било по својој песничкој машти. У том погледу покушаји Новаковића (д' Априла) и Остојића најверније су сачували све особине народне поезије, без икакве знатне измене или доцуне; док у Каперову спеву понајвећма преовлађује машта песника.

На реду је да покажемо и своје мишљење о саставу Косовске епонеје.

Одмах ћемо рећи да не делимо мишљење оних књижевника, који наводе да би се *народни* косовски еп могао

добити на тај начин: што би се нашао неко, добар верзификатор и добро познат с народном поезијом, који би данашње Косовске песме, њихове фрагменте и предања о боју на Косову, *препевао* у једну целину. Такав би спев могао бити добар Косовски еп, али сумњамо да би он, ма како лепо преневао, могао имати толико успеха да постане *народним*. Народ већ од стотине година има своје Косовске песме: има песму о издању Раванице, о царици Милици и браћи Југовића, о Лазарову приволевању царству небеском, о вечери у очи Видова дана, о Косовки девојци и т. д.; и, сваки онај, који догађаје и личности у њима буде покушао да опева на свој начин, по своме нахођењу, биће *ненародан* — његов спев може бити дело уметничко, али не народно. Ма колико певач био верзиран у народној поезији и народном стиху, не може ничим заменити ону песму, којом је народ опевао какав догађај; — разуме се, ово се односи на збирку Вукових песама, које су дугим кружењем по народу добиле општи национални карактер, те су добро познате са лепоте својих стихова и поетских облика. То је узорак зашто спевови Качића и Новића, па и непознатог Л., не могу бити примљени као народни, и ако имају рухо и многе особине народне поезије; а то је узрок и што велика Косовска песма из Петрановићеве збирке, коју је у новије доба спевао добро верзиран народни певач Илија Дивјаковић из Херцеговине, није у народу нашла довољно одлива. Препевање би се могло допустити још код песама новијега доба које још нису добиле општи народни тип, и то у циљу да се догађаји у њима опевају, који нису обухваћени Вуковим песмама а имају ослонца у народном предању, употребе за допуну и везу између Вукових песама Косовских.

С тога гледишта находимо да је Новаковић (односно д' Аврил) нашао најбољи пут, којим треба ићи у склапању народне Косовске епопеје, и, да је Остојић на томе путу учинио један корак ближе к потпуности њеној. Њихови су састави задржали све особине народне поезије, те се с правом могу назвати народним. О Павићеву нацрту можда би могло бити говора као о уметничком саставу; али, колико је тај састав *ненародан*, јасно се види по ономе што смо о њему изнели, као и по ономе што смо цитирали из његова „особито вјештог“ певача Мартића који је Павићев нацрт препевао, — баш да и изузмемо оне познате испаде Павић-Мартићеве којима се вређају српски осећаји. Покушај госпође Елодије која је, као што смо видели, у Павићеву нацрту учинила знатне измене, много се приближује начину Новаковићеве обраде, те би имао више права да се назове „народним“ епом, него ли покушај Мартићев, који се перо придржавао Павићева нацрта.

Сем тога находимо да спор око питања: јесу ли Косовске песме негда чиниле једну велику целину, која се доцније распала у данашње песме и фрагменте? или су оне постале овако подвојене као што их данас имамо, — остаје за саму ствар уређивања целине индиферентан. Спор око тога може бити само историјскога значаја. Овде је главно питање: има ли у народној поезији и предањима о Косовском боју довољно елемената за састав целине? и, да ли се из тих елемената може с успехом склопити епопеја, која би се с правом могла звати народном?

Одговор је на то питање повољан. Угледни страни и наши књижевници деле то мишљење. Томе је доказ и велики број покушаја које смо упознали.

Али како?

Наше је мишљење да ниједан од досадашњих покушаја није потпуно постигао жељени циљ, па ни Новаковићев, ни Остојићев. Њихови састави, које смо обележили као најбоље међу досадашњим покушајима, имају својих мана које ћемо овде нарочито поменути.

Мане Новаковићева састава састоје се у томе: 1. што је, држећи се само Вукових песама, непотпун, те у њему нису обухваћени сви важнији Косовски догађаји који живе у народном предању, а без којих се потпуна целина Косовске епопеје не да замислити (нпр. свађа између Вука и Милоша због жена; шуровање Вуково с Турцима; Милошево убијање Мурата и др.); 2. што су са те непотпуности остали необјашњени поједини догађаји и карактери (нпр. зашто Лазар у очи боја каља невером најбољег витеза српског?); 3. што су поједине песме, са већих празнина између њих, остале без довољне везе и јединства; и 4. што су се, у старању да се што мање измена учини у народној поезији, одржали гдекоји анахронизми, који су јако приметни и које је требало свакојачко избећи (нпр. онај у главном догађају, где Вукашви с браћом и Херцег Стеван суделују и гину у боју Косовском).

Остојић је неке од тих мана избегао: уклонио је анахронизме и противречности, а сем тога није, као Новаковић, застао само на Вуковим песмама, него се послужио и Петрановићем и Божишићем, те је неке празнине у епу попунио. Али је Остојић у томе остао на половини пута. Кад се је већ користио једном бугарштицом, могао је узети и ону другу у којој се опева свађа између Вука и Милоша — дакле догађај који је јако одржат у народном предању; а сем тога могао је у изводу употребити и Петрановићеву песму „Бранковић зове Турке на Косово“; — на тај би начин Вукова мржња према Милошу и Вуково шуровање с Турцима објаснило како онај, иначе нејасан и чудноват, догађај за Вечером у очи Видова дана, тако и издајство Вуково, које је у употребљеним песмама Вукове збирке онако драстично оцртао. У месту Миличина сна из бугарштице, било би боље употребити њен сан из Петрановићеве збирке (у изводу и без излишних понављања), који је опеван у засебној песми и који изм у лепим поетским фигурама заноси слику главнога догађаја; јер, то предсказивање Косовског догађаја унапред, у вези с употребљеном Вуковом песмом у којој св. Илија доноси Лазару књигу од Богородице да бира царство небеско или земаљско, много одређеније потиче Косовски догађај као догађај судбине, намењене озго — у што народ јако верује. Опис боја, у коме поред Лазара суделују само две војводе, Југ Богдан и Мусић Стеван, кратак је и могао би се допунити стиховима из Петрановићеве збирке, у којој се бој описује у двама песмама (у познатој великој песми и у песми „Вида и соко“). Напослетку, није нам јасно зашто је Остојић изоставио песме „Издање Раванице“ и њен пандаљ „Обретеније главе кнеза Лазара“, кад је г. Новаковић изнео довољно разлога да и њих треба увести у састав Косовскога епа?

Кад се још узме у рачун и то, да је Остојић изостављао и нека места из употребљених народних песама, изгледа нам да се нарочито старао да му еп буде што краћи. Ако је он при изради свога састава одиша ово имао на уму, мислимо да је у томе погрешно, јер нема довољно разлога зашто би се бежало од веће опширности и потпуности. Данас се Косовски еп не мора подешавати за народне певаче, гусларе, да би га они могли у једном маху испевати. Избегавањем опширности губе се многа лепа места из народне поезије, као нпр. ефектни и зна-

чајни говори Милице и Милоша у „Зидању Раванице“ и живописан опис боја између Страхинића бана и Влаха-Алије. Подсећамо само на велику Илијаду, у којој се често врло опширно причају споредни, епизодни догађаји и појединачке борбе грчких и тројанских јунака. —

Ево како мислимо да би требало уредити Косовску епонеју.

За основу ваља, свакојако, узети Новаковићев (или Остојићев) покушај, па га доуниги. При допуни којом би се ишло на то да у епу буде што потпуније заступљено народно предање о боју на Косову и о Косовским јунацима, ваљало би се старати да се, што је могуће више, остане на оном путу и начину обраде који су обележени Новаковићевим покушајем.

Као материјал за допуну могу послужити: на првоме месту неупотребљене Вукове песме „Мусић Стеван“, и „Бановић Страхинић“, а за тим Косовске песме из Петрановићеве збирке, као и песме из других збирка које смо у почетку овога прегледа поменули, а којима се Новаковић није користио; затим, побележеним народним предањима, о којима је било говора у II одељку овог прегледа; а тек у последњем реду историјским фактима, ако би они, у оскудици песама и предања, били потребни ради веће потпуности и јасности саме ствари.

При употреби песама из поменутих збирка не мислим да би их ваљало уносити овакве какве су, у целини и без измена, јер оне ни по лепоти поетског састава, ни по стилу, ни по начину причања и описа, не могу стати у један ред с песмама из Вукове збирке које су употребљене у Новаковићеву саставу. Неке би се од њих зар и могле употребити као нове и засебне песме, кад би се у њима учиниле измене појединих места и стихова (нпр. песме из Петрановићеве збирке: „Сан царице Милице“ и „Бранковић зове Турке на Косово“); али би се, свакојако, могли употребити поједини делови тих песама, а нарочито неки делови из познате велике Петрановићеве песме која има доста лепих места, и то, или као засебне песме с подешеним почетком и свршетком, или као допуне Вуковим „комалима“, или у везивању више њих у нову песму. Тако би се нпр. из те Петрановићеве песме могли употребити делови: о Лазаровом одлучивању на бој (као у Остојића); о позивању војвода и прикупљању војске у Крушевцу; о Милошеву одласку у турски табор и убијању Мурата под чадором [у месту причања о томе у бугарштини коју је Остојић употребио]; о јунаштву Страхинића бана на Косову и његову повратку у Крушевац; о доласку царице Милице на Косовско разбојиште.... Но ма како се уређивач користио тим песмама и њиховим деловима, биће без сумње потребно да се поједина места у њима преневају и поједини стихови (невешто склопљени и ненародни) или са свим избаце или замене лепшим и сличним стиховима из песама Вукове збирке, како би те допуне хармонисале с осталим песмама у саставу.

Сем тога, ваљало би уклонити све несугласице и анахронизме у догађајима и личностима, као и супротности које се налазе у погледима разних народних певача на поједине догађаје и личности, користећи се при том народним предањима или историјом. Па и у поправци стихова у самим Вуковим песмама кретати се тога ради мало слободније него што је то Новаковић чинио.

Пошто су поједине Косовске песме разних збирка прикупљене у разним крајевима српским, језик је у њима различан — заступљена су сва три дијалекта. И ако је

највећи број народних песама спеван јужним дијалектом, ипак је наше мишљење да би за Косовску епонеју требало употребити источни дијалекат, и то из два разлога: прво, што је тај дијалекат данас књижевни језик српски којим пише и говори већина народа српског; и друго, што је то дијалекат и самога Косова на коме су се и дешавали главни догађаји епонеје. Но у том случају не би се морало ићи у крајност: где год би се превођењем у источни дијалекат губило у лепоти познатих и омиљених стихова, могло би превођење изостати. То је у поезији допуштено.

Према досадашњим напоменама наш би нацрт за косовску епонеју имао 20 песама, подељених у четири већа дела овако:

Први део имао би 6 песама о ранијим догађајима, *пре боја косовског*:

I. *Зидање Раванице* — прва од двеју Вукових песама истога имена, као у Новаковића, с том разликом, што би се у говору Милошеву могла јаче нагласити потреба за спрему ради борбе с Турцима која је неизбежна; и што би се на крају песме могло додати неколико стихова који би казивали да је зидање Раванице и довршено — према другој Вуковој песми.

II. *Сукоб између Вука и Милоша*. Сем Качићева свега у коме је овај догађај оневан, и приморске песме (Миклошић 5) коју је Павић употребио у својој напрту, ни у Вуковој, ни у осталим збиркама, немамо о томе догађају ниједне народне песме у десетерцу, и ако тај догађај одвећ изразно живи у народним предањима.* Пошто он у многоме расветљује понашање и рад Вука Бранковића у доцнијим догађајима, мислимо да потпун Косовски еп не може проћи без описа овог догађаја, у коме су исказане и карактерне црте две најзнатније личности Косовске. С тога мислимо да би требало предање о њему или поменути приморску песму, преневати народним десетерачким стихом и унети у епонеју као нову песму.

III. *Сан царице Милице*. Ова је песма повећа и доста лепа у Петрановићевој збирци (II, 25), те би могла чинити такође нову песму у саставу. Но из ње би ваљало уклонити она многа понављања у причању о Миличиним сновима; а сем тога чини нам се да би, према реду догађаја, други сан у тој песми требало узети као први, и обрнуто. А свакојако би ваљало неке неударне и лошије стихове у тој песми преневати, или и сасвим изоставити. У завршном делу те песме, где се говори о већу војвода и главара, у коме Лазар прича о Миличиним сновима, могло би бити говора и о турским освајањима по Бугарској, као и о потребном припремању за дочек Турака ако би окренули на Лазарове земље.

IV. *Пораз Турака на Тошници*. О овоме историјском догађају, који се десно код Плочника на две године пре косовскога боја, а у коме је турска војска, с Муратом на челу, претрпела грдан пораз, нема ни помена у народним песмама. Мислимо да би песма о томе догађају много допринела не само целини епонеје, него би могла послужити и да се у много лепшој светлости изнесу Лазар и Косовски јунаци, који су у Косовској борби онако трагично свршили. Таква би песма показала да су Косовски јунаци били и победници, дакле, да њихово велико јунаштво није само продукт песничке уобразиље. Вешт народни верзникатор могао би о томе догађају склонити лепу песму; она би

* Види Мавра Орбинија, Тропошак и Народна предања — стр. 39., 41. и 46. овога прегледа.

у епопеји била једина која не би имала ослоња у народној поезији и народним предањима, него у историји.

V. *Бранковић зове Турке на Косово*. Мурат, поражен на Топлици, две године смишља и прикупља велику војску из свију делова царевине да се освети Лазару; но да би га преварио, „пусти глас да хоће на Цариград“ (Троношац, стр. 41. овог прегледа). У исто доба и Бранковић, жудан круне, шаље Мурату поруку да похита с војском на Косово, где ће му издати Лазара и српску војску. Песма о томе под горњим насловом наводи се у Петрановића (III, 23), и могла би се у изводу употребити у саставу као нова песма, пошто би се очистила лошијих, ненародних стихова. Ова би песма објашњавала Вуково издајничко понашање у самој боју.

VI. *Страхињић бан*. Што ова косовска епизода, као једна од најлепших народних песама Вукове збирке, није употребљена у Новаковићеву саставу, биће без сумње разлог у великој опширности причања о спореднијим догађајима, која не хармонише с много краћим описима споредности у осталим Косовским песмама, јер сама она броји, без мало, толико стихова (821), колико цео Новаковићев састав (945). Са тог је разлога, ваљда, и Остојић употребио само први део њен (*Страхињић у тазбини*), и то у изводу. Али у епопеји, увећаној по нашем напрту, а после скраћења неких спореднијих места и стихова (отприлике као што је то учинио Остојић у употребљеном делу), та би песма била драгоцен украс њен. С погледом на величину осталих песама у епопеји, она би се могла и поделити на два дела, од којих би први део обухватио причање о Страхињићу у тазбини, а други о његовој јуначкој авантури на Косову.

Други део обухватио би *припреме* за Косовску борбу и имао би ове четири песме:

VII. *Долазак Турана на Косово и Муратов позив Лазару*. Овде би се први део II песме Новаковићеве (т. ј. први од Вукових „комада“) могао доцунити оним стиховима из велике Петрановићеве песме, у којима се говори о доласку Муратову на Косово, као и једним делом оних стихова, у којима се прича о Лазаровој брзи после Муратова позива и о његову саветовању с Милошем шта да се чини — као што је и Остојић нешто од овога употребио.

VIII. *Косанчић уходи Турке*. Четврти од Вукових „комада“ говори о овом догађају, и он је у Новаковићеву саставу употребљен као VI песма. И ова би се песма могла допунити стиховима из велике Петрановићеве песме (кад Милош опрема Косанчића на Косово, и кад Косанчић по повратку прича Лазару о сили турској). Могло би бити питања о овој песми: које би место у епопеји требало да заузме? да ли овде, пре Лазарове одлуке за бој (пошто су у њој побуде за одлуку), или оно место које јој је дато у Новаковићеву саставу? Има разлога и за једно и за друго.

IX. *Лазаров убојни поклич и прикупљање српске војске*. Први је од ових момената представљен у Вуковој збирци само познатом клетвом Лазаровом, која у Новаковићеву саставу чини други део II песме. За допуну првог, као и за други моменат, имамо довољно стихова у Петрановићеву песми. Само би у пошљању Лазарова позива војводама и главарима српским требало неке личности изменити; нпр. цетињскога владика и дијете-Лауша (првог због анахронизма, а другог такође као некосовског јунака),

па и Мусу Арбанау с Арнаутима*) (којих такође није било на Косову). Питање о суделовању Црногораца (Зећана) у боју Косовском могло би се сматрати као нерешено; и, ма да се у тронешком летопису изреком тврди да „Кнез Балша не хтеде доћи“, ипак мислимо да нема довољно разлога са којих би се они из народне епопеје искључили. У доцнијим предањима, које је г. Новаковић објавио, нема о томе ни помена; а у народној поезији казује се само да је Васојевић Степа одоцнио за бој, али да је на Косову ипак славно погинуо. Међу тим, у песмама Петрановићеве збирке изреком се, на више места, помињу Црногорци као суделовачи у боју Косовском.¹⁾ Као други одељак ове песме може се употребити: *Опремање Васојевића Степе на Косово*, — и то први део народне песме истога имена, прерађен по Вуковој песми „Мусић Степан“ у којој је обрађена иста тема. У обема се песмама казује да је дотични јунак доцкан стигао на Косово; па како је Мусић, сестрић Лазаров, био поглавар на Лабу, дакле над једним делом Косовске области, нема вероватности да је он могао за борбу одоцнити; о тога је за тај моменат подесније узети Васојевића него Мусића — као што смо и учинили у XV песми.

X. *Полазак војске на Косово*. Ова би песма имала три одељка: као први одељак могла би без измена послужити лепа песмица „*Полазак Југовића на Косово*“ (из Данице за 1868. г.), у којој мајка испраћа децу у бој речима „изгните — само задобите!“ и која би у исто доба чинила леп пандан песми „*Смрт мајке Југовића*“ (XVIII); други одељак те песме био би први део Вукове „*Цар Лазар и Царица Милица*“ који је Новаковић употребио као III песму; и најпосле, као трећи одељак могао би се употребити онај део из велике Петрановићеве песме, у коме се описује *полазак српске војске на Косово*.

Трећи део имао би да обухвати све догађаје на Косову, и био би састављен из ових пет песама:

XI. *Лазар се приговеза царству небеском и причешћује војску*. Први моменат имамо обрађен у првом делу Вукове песме „*Пропаст царства српскога*“, који је Новаковић употребио као IV песму у саставу. А за други моменат имамо епизоду с Косовком девојком, лепо обрађену у V песми Новаковићева састава.

XII. *Вечера у очи Видова дана*. Овај је догађај опеван у трећем од Вукових „комада“, а Новаковић га је употребио као VII песму, с малим додатком на завршетку. Новаковићеву се песми не би имало шта више додати.

XIII. *Милош убија цара Мурата*. За ову песму, за коју је Остојић употребио одговарајући део из бугарштице, могу се из велике Петрановићеве песме употребити стихови у којима је тај догађај опеван, разуме се, с потребним изменама појединих места. За допуну њену могу послужити и пробранији стихови о томе из песме у „*Босанској Вили*“, о којој је било говора у I делу овога прегледа. Овом песмом има да се крунише слава и јунаштво највећег јунака Косовскога епа, који је у исто доба и највећи народни јунак. Ту је Милош необичан, натприродан; њега у сред покоља и нагоркиња вила подстиче

*) „На Косову Лазару нису помагали Арбанаси и њихова господар јунако од сједињеног Дрима“, — вели Љ. Ковачевић у овојој расправи „*Страхињић бан*“ (Отаџбина XXI).

¹⁾ Љ. Ковачевић у својој расправи *Страхињић бан* (Отаџбина XXI) вели: „*Предање о учествовању Зећана у косовском боју мора се сматрати као истинито, докле се аутентичним изворима противно не докаже*“.

БОРЪЕ КРСТИНЪ

ПАД СТАЛАКА

на издржљивост, те чини чуда од јунаштва. Стихове, који говоре о „бабетини из стијене“ где учи Турке како ће савладати Милоша, ваљало би задржати, јер им је основа у народном предању,²⁾ а доприносе слави бесмртног Обидића.

XIV. *Косовски бој*. Новаковић је за ову песму употребио други део Вукове „Пронаст царства српскога“, без измена. Но у њој је опис овог најглавнијег догађаја у епопеји врло кратак, па би је с тога ваљало допунити, као и уклонити већ помињати анахронизам у личностима војсковођа, — што је у неколико и Остојић учинио. За допуну могу послужити пробранија места из описа боја у великој Петрановићевој песми, као и опис из песме „Вила и соко“, о којој је било говора у I делу овог прегледа. У саставу ове песме можда би се могао корисно употребити и пети од Вукових „комада“. Као други одељак ове песме био би састанак *Лазара и Милоша* под Муратовим чадором, њихово погубљење и смрт Муратова; материјала за то има у Петрановићевој песми и оној из Босанске Виле. За овај одељак, који доприноси потпуности епопеје, има оправдања у народном предању.³⁾

XV. *Повратак Страхинића бана у Крушевац и долазак Васојевића Стеве на Косово*. Песма би се састојала из два засебна одељка, која међу собом не би имала нарочите везе. За први одељак има материјала у другом делу песме „Вила и соко“, који би се могао допунити стиховима из одговарајућег дела у великој Петрановићевој песми. Други би одељак био направљен из другог дела песме „Васојевић Стева“, од које је први део употребљен у IX песми овога нацрта. Сусрет Стевин с Орловићем, који је употребљен у Косовки девојци (XVI), може се избећи тиме, што би се уместо Орловића могао узети какав други Косовски јунак, нпр. Мусић Стеван.

Четврти део био би састављен из пет песама у којима су опевани догађаји *после боја Косовског*, овим редом:

XVI. *Косовка девојка*, — као у X песми Новаковићева састава, без измена.

XVII. *Гласи о боју на Косову*, — као у IX песми Новаковићева састава, без измена.

XVIII. *Смрт мајке Јуровића*, — као у XI песми Новаковићева састава, без измена.

XIX. *Царица Милица на Косову*. Овај је мотив доста опширно обрађен у великој Петрановићевој песми, као завршни део њен, са два-три лепа места која би се могла употребити с прерадом осталих места. Као завршни део ове песме био би: сахрањивање Лазарова тела у Грачаници.

XX. *Обретенције главе кнеза Лазара*, као у XII песми Новаковићева састава. У крајњим стиховима могао би се уклонити анахронизам у ређању манастира, којих у доба преноса Лазарова тела у Раваницу није могло бити.

Овакав састав Косовске епопеје претпоставља, нема сумње, састављача који је толико добро познат с народном епском поезијом, да може с успехом поједина места и одељке препевати и лошије стихове лако замењивати бољим, народним стиховима.

Држећи се главне карактеристике народних песама, потребно је да свака од показаних песама, или и поје-

дини одељци њени (кад је састављена из два и три одељка, у којима су опевани разни моменти који не стоје у непосредној вези, као што је случај код IX, X, XIV и XV песме) има своју заокружену целину, с нарочитим почетком и завршетком; па ипак, свака песма, или одељак, треба да има значаја за целину, објашњавајући или потпомажући поједине моменте или карактере који имају значаја за главни догађај. На тај би начин ове песме са својим одељцима биле, и поред своје самосталности, везане за главни догађај, те би међу собом чиниле једну *хармонијску целину*.

У место 12 песама Новаковићева састава имали бисмо овде 20, од којих би само једна била потпуно нова (IV), и једна у целини препевана (II); а остале би све биле песме познате из разних збирки народне поезије, или бар састављене из њихових делова. И, ако би те две песме (II и IV) биле обрађене тако да могу ући у ред осталих народних песама, хармоничући с њима и не издвајајући се из општега типа, онда би се тако добивена Косовска епопеја могла с правом назвати *народном*, јер би у њој биле заступљене све особине народне поезије и сва народна предања о боју Косовском. Такав би састав био добро примљен и у народу српском, јер би народ у њему нашао и све оне елементе који су му већ познати и омиљени.

На тај бисмо начин добили велику, потпуну и народну Косовску епопеју, која би могла имати око четири хиљаде стихова.

Можда ће се оваком распореду песама у нашем нацрту учинити неке замерке. Најјача и најоправданија могла би бити замерка код другог дела у коме, од доласка Муратова на Косово па до самога боја, мора да протече повећи број дана. Мурат изненада долази на Косово и Лазар се тек после Муратова позива спрема за борбу, позива и прикупља војводе и војску, и полази на Косово, — а за све то потребно је доста времена. Намеће се питање: шта ли је Мурат за то време радио? Зар је могао мирно чекати на Косову толико време докле се Лазар опремао? Ова питања заслужују пажњу.

Али, такав распоред у времену диктују и народне песме и народна предања. То се види из првог и другог од Вукових „комада“, из распоред у великој Петрановићевој песми, из Трновског летописа, као и из оних предања народних која је штампао Новаковић. Чекање Муратова на Косову ублажује се у Трновицу одговором Лазаровим Мурату (на позив да му се поклати и донесе хараче, или да изиђе с војском на Косово), у коме Лазар вели: „Све то није у мојој власти, но кнежеви и властела поставише мене у овој земљи српској; и што хоћеш да ти се поклоним, немогућно је ради клетве коју дадох људима мојим... но *стрии се и причекај док сакушим људе своје*; и ако они реку да ти се поклоним, бићу први који ћу ти се поклонити; буду ли противни, дужан сам повести их против тебе, јер им се тако заветовах“...

Имајући на уму оваке разлоге, може и VIII песма (о Косанчићеву ухођењу Турака) задржати своје место по нашем распореду, ма да је Новаковић меће после причешћивања војске на Косову; јер се у њој, у Косанчићеву извештају о турској сили, налазе разлози са којих се Лазар одлучује на рат с Турцима.

Сем тога могло би бити још и питање: да ли би било подесније да IV песма нашег распоред дође одмах по-

²⁾ Види Трновицац и „Народна предања“, стр. 43. и 50. овог прегледа.

³⁾ Трновицац и „Народна предања“, стр. 43. и 52. овог прегледа.

сле I, као и XVI песма после XVII (као у Новаковића)? Мислимо да би у томе требало оставити слободније кретање самом састављачу, јер има разлога и за једно и за друго.

Autumni flores

*Nun ist es Herbst, die Blätter fallen.
Und mir ferging die Jugend traurig,
Des Frühlings Wonne blieb versäumt,
Der Herbst durchweht mich trennungschaurig,
Mein Herz dem Tod entgegenträumt.*

Zenau.

V.
Тужним криком гавран тромо небу леће,
Ветар мравни дахом ситне капље гони;
А стазом се уском спровод тихо креће,
Кроз долину; сетно смртна песма звони.

Са врхова тавних пада магла густа
И покрива село, колебице црне, —
А из мрачне шуме — што сад зија пуста
Сова каткад крикне па у таму прне.

Мртвило и пустош!... Шта ја чекам више?
Зар у души мојој није пустош давно?!...
Зар смрт неће доћи да све косом збрише, —
Да и мене скрије тихо гробље травно....

VI

Са досадом слушам како киша сипи
Уз тужни звук ветра, што с даљних крајева
Носи студ и пустош у питоми кутак
Где зрак јужног сунца жупна поља згрева.

У вртићу моме, где су руже цвале,
Сада стоје само стабљичице голе
Што их ветар шиба; и цвилећи тихо
Од јесени хладне оне милост моле.

Покрхане леже лозе ладолежа,
Мирисави здранац погажен и свео; —
Гомила од лишћа пожутелог стоји
Где је био негда љупки крин и бео.

Само бршљан вити јоште се зелени —
Сред пустоши ове милог цветног краја —
Као венац што га тајна рука сплела
Над још свежим гробом умрлога Маја.

Октобра, 1901.
Зајечар.

МИЛУТИН ЈОВАНОВИЋ

А. ТЕОДОРОВИЋ
НАЦРТ СПОМЕНИКА ЈОВАНУ РАЈИЋУ

Рембрант

холандски сликар

Рембрант припада времену XVII века, које је у историји његове отаџбине, Холандије, обележено оснивањем колонија и стварањем поморске силе холандске. После ратова за ослобођење, Холандија се почела у брзо развијати, те је у XVII веку постала управо центар светске трговине. Далеки Исток, прекоморски Запад, класични Југ и предузимљиви Север стицаху се тада у холандским пристаништима да продају што имају, и купе што им треба. Богатство, не само државе, не само појединих градова, него и појединаца, поче невероватном брзином расти; а стицај културних као и религиозних прилика беше повољан за развитак свих грана духовног живота не само урођеницима, него и странцима као што су: Декарт, Лок и Спиноза. Хуго Гроцијус на философској основици ствара Поморско Право, а својим философским делом О праву у рату и миру ствара основе Међународног Права.

На жалост појезија, као и архитектура и скулптура, не могаху достићи ону висину коју достиже сликарство,

које се с правом може назвати националном холандском уметношћу.

Пред XVII веком, који се за холандско сликарство без сумње мора сматрати као доба најбољег цветања, холандски су сликари почели напуштати своје традиције на овом пољу и одавати се т. а. класичном правцу, који је из Италије преко Француске већ био продбо у Холандију, чији уметници почеше одлазити ради студије у Италију и према онамошњим обрасцима стварати. Овај је правац био у велико превладао, када се појави Рембрант. Ну и ако су сликари тога правца створили доста лепих уметничких дела, ипак Холандија, на основу тих радова, не би могла никад заузети оно видно место у Историји Уметности, да није било Рембранта и његових савременика који су у чистом националном духу почели стварати.

Уметници XVII в. почеше најмарљивије непосредно посматрати природу и њене појаве које их окружаваху, те њих узимати за углед свом уметничком раду.

Холандска уметност, због климатских и географских прилика, није могла стварати монументалне декоративне слике, као што је то могла Италија; али сиретна соба холанданска беше веома погодна за т. а. панораме, који узимају за предмет својих представа пејзаже, жанр, па чак и портрете. Стечено богатство даде прилике обилном помагану уметности, јер не само поједина друштва и удружења, него и сваки појединац хоћаше бити портретован, што су, а нарочито групе појединих удружења, холандски уметници умели подићи на висину историјских слика. Ни у једној уметности других народа не налазимо портрет у толикој мери заступљен, као што је то случај са холандском уметношћу овог доба, у коме су и сами уметници по небројено пута своје и својих сродника портрете радили, за шта нам је сам Рембрант баш најбољи пример.

У главном можемо холандску уметност означити као реалистично-индивидуалистичну, којој одговара идеалистично-стилистични правац у уметности. Холандски се уметници не удавахау од природе која их је окружавала, и често су пута и најнезнатијим предметима умели дати некакву индивидуалну вредност која није без нарочите дражине. Ну, опет с друге стране, таква уметност не могла никако постати монументалном; а представљајући нам фигуре, већином у мирном положају, она не могла достићи представљање драматских момената.

Непосредно посматрање природе, која је окружавала холандске уметнике, повело је њихову уметност правцем представљања ваздушних и светлосних проблема, у којима се јављаху и контуре и боје предмета који су имали бити представљени. Због близине мора и због силних канала, који пресецају не само поједине пределе него и саме градове холандске, у њиховој је атмосфери обилна водена пара која чини да сунчана светлост нема онакву интензивност као што је то случај у континенталним или јужним пределима. И ако се контуре у таквом осветљењу сасвим не губе, ипак су много мање оштре, због чега нам предмети изгледају више мање као нагомилана аморфна маса, а не као предмети са јасно одређеним геометријским облицима оштрих ивица. Па и сама боја, у којој у опште и можемо опажати поједине предмете, добија некакву извесну мекоћу и неодређеност, а због засићеног ваздуха воденом паром прелази између појединих локалних тонова нису никада оштри, него је све то мање више уједначено, као да је неким провидним велом застро.

Ове и овакве атмосферске и светлосне појаве могу се и у нашим пределима посматрати, за шта је наша лепа јесен најпогоднија. Лепих јесењих дана, који се некад по својој интензивној светлости могу мерити и са најсветлијим летњим данима, можемо посматрати и најудаљеније брегове на хоризонту, како се у оштрим контурама уздижу и од свога позађа тако одвајају да бисмо им и мање врхове једне од других могли разликовати. Са нашег

лепог Калемегдана Авала нам тада изгледа као оштра пирамида која се небу уздиже, а далека села у Банату тако јасно распознају, и ако су других дана за нас и неопажљива. Кровове кућа у Земуну и на Топчидерском Брду могли бисмо скоро бројити, тако су њихови локални тонови различитих боја оштро једни од других одељени; а контуре су тако јако истакнуте, да због светлости и сенке, које тада опажемо, можемо сваки предмет пластично (у свима трима димензијама) посматрати.

Али настане ли позна јесен, настану ли облачни влажни јесењи дани, онда место плаве Авалине пирамиде видимо само једну без одређеног облика плаво-сиву гомицу која као да је прилепљена за своје позађе. Банатска села не показују нам се, као да и не постоје; а наш суседни Земун завно се у неку тамно-сиву маглу, кроз коју тек овде онде можемо опажати само веће предмете и разликовати једне од других. — Наши ловци и рибари, који су у околини Макиша па и у самом Макишу ловили,

РЕМБРАНТ, ХОЛАНДСКИ СЛИКАР

моћи ће се ових природних појава још боље сећати, само ако су их кадгод посматрали; јер мочарна земљишта и предели, као што је и наш равни Банат, препуни су најразличнијих светлосних појава које су све саме по себи заслужне уметничке нице.

Ето такве појаве, као што су ове које мало пре описасмо, дале су повода уметничком стварању холандских уметника, који су полутаму (Heldunkel) и облике предмета у њој до идеалности уздигли. Разуме се, да су и уметници других земаља радили у овом правцу, али нигде са толико успеха као у Холандији. Стога је и њена уметност раг excellence окарактерисана свима особинама сликарске уметности у противности нпр. према грчкој класичкој уметности, која је опет раг excellence пластичка. Па ипак обе ове и овакве уметности с правом заслужују назив класичне уметности, разуме се, свака у своме правцу.

Ако је прва половина XIX века одавала веће признање грчкој уметности и њен начин представљања пригрлила, то је друга половина тог века овој идеал гледала

у холандској уметности, а нарочито у њезину највећем представнику: Рембранту.

Rembrandt Harmensz van Rijn родио се 15. јула 1606. г. у Лајдену. Око 1620. г. пређе у универзитет, где сврши своје студије, али у исто доба учаше се и сликарству код тадашњих уметника. По свршетку универзитета оде у Амстердам, одакле се после полугодишњег бављења врати у Лајден.

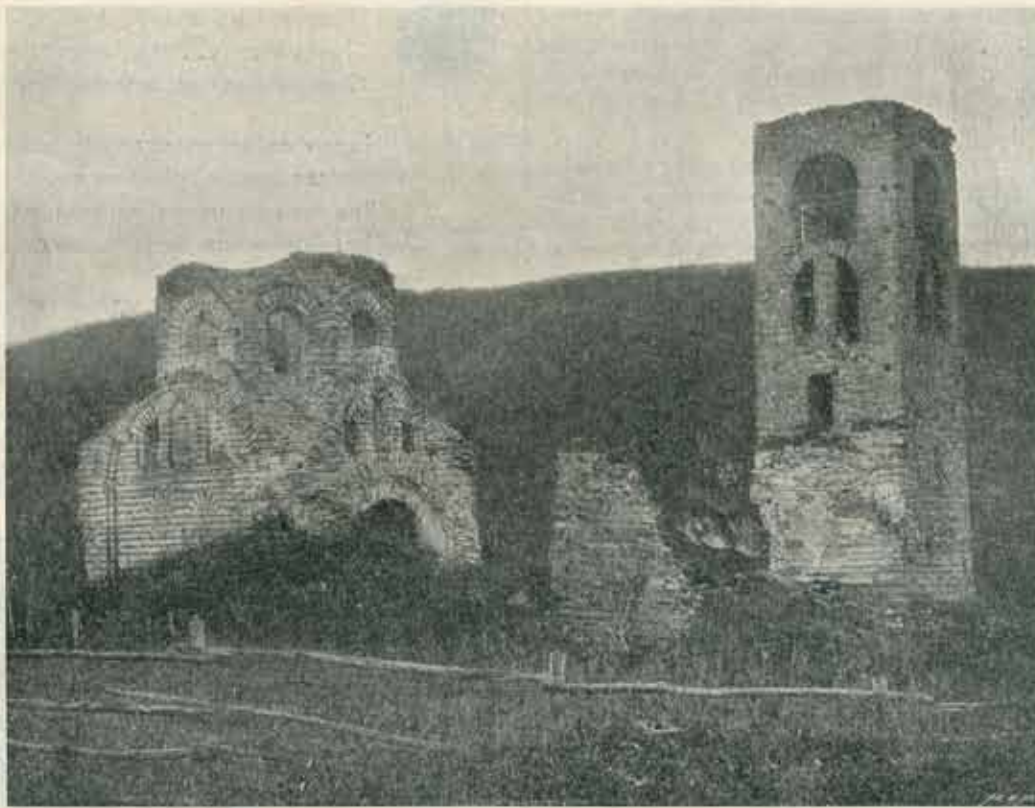
У Лајдену, пошто је сам проценио шта је и колико је у школи научно, виде да му још врло много недостајаше, те се стога повуче и одаде најмарљивијем проучавању природе и њених појава. Сам, без учитеља и упућивања, пође у велику школу природе, те почевши од оног што му најближе беше, иђаше све даље и даље у своме усавршавању.

Између године 1630. и 1631. пресели се у Амстердам, где постаде најомнијенији портретист тадашње публике. Ну његов дар и нагон на завршењу великог задатка ускоро га нагнаше да се одрекне овог конвенционалног портре-

живот. Ну ипак му беше суђено да свој живот сврши у сразмерно мирном скровишту, које су му пружали његова друга жена Хенрика Стовел, којом се 1649. год. ожени, и његов син од прве жене, Титус који, отворивши трговину са сликама и разним старинама, откупљиваше од Рембранта све што би он израдио, а за то је још добивао бесплатан стан и храну.

И у оваким скроз неповољним материјалним неприликама Рембрант је неуморно и без престанка радио час слике, чак бакрорезе. Свој бурни живот, у коме беше у изобиљу и среће и несреће, заврши Рембрант 1669. г. и би сахрањен 8. октобра те године, пошто је на непуну годину дана пре тога имао преживети и смрт свога сина Титуса.

Тешко је окарактерисати великог уметника неколиким речима, а код уметника Рембрантове величине и значаја, то се скоро и не може, јер би потребније било прегледати понаособ његове радове или бар у главним групама, како би се могао пропратити цео његов развитак. Ну, на овоме

НЕМАЊИНА ЦРКВА КОД РЕКЕ ВАЊСКЕ

товања, то пође својим самосталним правцем. Настанивши се у јеврејском крају Амстердама, нарочито се одао студију јеврејских типова и њихова карактеристична одела које је после у својим сликама из Старог и Новог Завета употребљавао, мислећи и будући тврдо уверен, да ће, узимајући их за углед, бити најверније представљени стари јеврејски патријарси.

Године 1634. ожени се он Саскијом Уленбург-овом, са којом је засновао миран породични живот, пуи среће и уживања. Стечено богатство и женин мираз давали су му прилике да живи животом богатог племића, због чега могаше задовољити и своју наклоност на прикупљању различитих уметничких дела из разних времена. Источњачка одела, накити и оружја красили су његове збирке којима су и многи музеји могли позавидети. Све те прикупљене драгоцености он је употребљавао према потреби и своме нахођењу при сликању слика, нарочито из црквене историје.

Овоме срећном и задовољном животу беше крај 1642. год., када му омиљена жена Саскија умре; а од 1650. г. западе Рембрант у тешке материјалне неприлике, те му се не само цела збирка него и стечена кућа год. 1657. и 1658. на добаш продадоше. Ове своје материјалне неприлике не могаше он ни до краја свога живота уредити, а сваковрсне парнице са његовим повериоцима загрчавашу му

месту, на коме се ово неколико речи публикује, можда ће и оволиким излагањем читаоци бити заморени; а кад се узме у обзир још и то, да је без слика говор о уметности у опште без велике, па можда и без икакве користи, — то ћемо се и ми задржати само на главним тачкама.

Проучавање историје сликарства у другој половини XIX века условљено је тачним познавањем Рембрантових радова; јер је његов утицај на блиску нам прошлост, па и садашњост, без сумње веома велики. Ово угледање познијих јевропских уметника на Рембранта, или још боље, наспитавање њихово на радовима његовим, проузроковало је и боље разумевање Рембрантових слика; стога се скуплачи слика окомише на прикупљање Рембрантових радова, због чега им је и цена невероватно скочила. Куриозума ради спомињемо само толико, да је Густав Ротшилд, из Париза, пре петнајестак година платио за две Рембрантове слике огромну суму од 700.000 франака; а да се данас у опште и не може купити каква добра слика његова, пошто се све већ мање више у јавним збиркама налазе, одакле се више и не продају.

Као сваки прави и велики уметник, и Рембрант је имао и моћи и вештине да оне природне појаве, које је његово око опазило, и на платну бојом изведе. У томе баш и лежи тајна његова светског успеха, што се он није

управљао према укусу свога времена, него је радио онако, како му је његов дар налагао, чиме је опет цео холандски народ и његов дух добио видљива израза у Рембрантовим сликама, као што су и сви велики уметници осталих народа били израз националног духа и особина својих народа.

Његове боје, којима се он помаже да да израза својим представама, нису тако оштро једне од других одељене; код њега нема локалних тонова, него су, због светлости и сенке, тј прелази из једне боје у другу увек нежни, ради чега се све слива у једну заокружену целину, у један једноставни тон. Нарочито је умео представљати ону полутаму која се код њега пење до појетичке висине. Контуре представљених предмета су увек заобљене; оне се често пута губе у позађу, те му стога и цртеж није свагда коректан. Из истих разлога он се у последњим годинама врло мало служио кичицом, него лопатицом којом је боју у дебелим слојевима на платно преносио.

И ако су његови радови многобројни, ипак се они поглавито свODE на појетичко решавање проблема светлосних појава, час на пољу, под ведрим небом, час у полумрачној соби; час поред дојанице, час у гробном или тамничком мраку. У томе је Рембрант био и остао најјачи, и тој појединости на његовим радовима ми ћемо се још увек дивити.

Ну, ма како и ма колико биле слике приступачне и широј публици, ипак су оне, због тога што се у појединачним комадима налазе, ипак ограничене на мањи број посматралаца, него ли што је по случају са бакрорезом, коју је вештину Рембрант са великим успехом неговао.

Али нама не достаје времена и простора да ма и о најважнијим његовим делима проговоримо. Ко пак жели да нешто више сазна о раду Рембрантову, може доста публикација и репродукција (чак и у боји) његових дела наћи у библиотеци Народног Музеја; а осим тога и у монументалном делу Wilhelm-a Bode-a: L'oeuvre complet de Rembrandt, tome I—V, Paris, 1897—1901, које се налази и у нашој Народној Библиотеци под Бр. 30246 fol., у коме су до сада публиковане само слике Рембрантове, чији број износи на 400 комада, а које су на најсавршенији начин (хелиографира) репродуковане. — Управи Нар. Библиотеке можемо само честитати, што је и овакво једно дело набавила; јер, у оскудици оригинала и веће галерије слика, исцрпљиваоци и поштоваоци праве уметности биће јој захвални на оваквим делима, желећи да се и у будуће таква дела набављају.

Ипак не могу завршити ово неколико речи о Рембранту, а да не упоредим данашње наше уметничке прилике са ондашњим холандским. Па да ли се сме на то и помишљати, а камо ли учинити? Ја мислим да смемо и можемо.

Из овог кратког прегледа могло се видети, како су холандски уметници створили холандско национално сликарство. Пут, којим су они ишли, ми смо мало пре показали; а тим истим путем пошли су данас уметници свих других народа, сем наших уметника. Ја сам већ другом приликом указао на погрешке наших уметника, а на овоме месту понављам само толико, да наши уметници, овакви какви су данас, веће никад моћи створити националну српску уметност.

Међутим сав наш рад мора баш данас бити управљен овим правцем, јер и ако не будемо успели, а то се и не може, створити националну српску уметност и културу *сад одмах*, онда ћемо својим радом у том правцу бар припремити земљиште за наше последнике. Наши уметници то могу пре и лакше постићи него ма ко други од нас, али им се треба одрећи Беча, Минхена, Париза, Рима и т. д. на приградити своју грудву земље и оно што је на њој, те то и обрађивати.

Посао је тежак, он је огроман; али нека наши уметници и то знају, да ће са таквим радом пре постићи успех и очувати своје име потомству, него ли на овом

међународном пољу, за чију смо утакмицу ми данас и сувише слаби, а да не подлегнемо туђем утицају, да не утоњемо у туђе море.

Д-р Милош М. Васић

Јесење јутро

Тврда постеља а хладна соба.
Изамоно ме тежак сан....
Пренем се.... Гледам.... Јесење доба....
Свануо влажан, мрачан дан....

Ниско се магле спустиле суре;
Окисла земља, рђав пут....
Две женске некуд улицом журе,
Држећи руком блатав скут.

Знам откуд иду, у какву греху
Душа им плива. Да, све знам;
Ноћ посвећују шали и смеху,
Да сносе дању бол и срам....

И, у заблуди, раскршћу журе,
Држећи руком блатав скут....
Нек сина киша из магле суре,
Њих циљу води рђав пут....

Врање.

ДИМИТРИЈЕ ХАЦИ-МИКИЋ

Мати и син

— пјесма у прози —

Михајло Милаковић

уж јој је погинуо бранећи часни врст,
брранећи домовину. Кажу, кад је био на
самртном часу, да ју је заклео да пази
на једињака као на зенице очију својих;
да га учи свему што је добро и племенито,
а за највише да живи за домовину....
И кад он умре, она остаде сама саморана,
да са нејаким сином проводи своје
трудне дане... А син јој био љепши и
од зоре и бијела дана, та љепши је био
од сунца, звијезда, од свега! Нико не би рекао да је то
дијете једне просте, једне сироте Српкиње, већ да је то
право вилинско чело. Хранила мајка своје једино чело,

своју уздану, али не хранила ни медом ни шећером, не одијевала свилом ни кадифом, не умивала му лице ни ђулсом ни млијеком — хранила га, одијевала и умивала уз преслицу и десницу руку, како се то обично чини и са осталом сиротом дјецом у сиротим домовима... Оно јој било све на овом свијету, све благо њезино био јој њезин пејаки Живота. Крштено му име Красимир, али мајка од велике милоште предјела му име и зове га Живота.

„Ти си мој живот, Живота мили!“ — говорила она кад му је тепала, а он би је тада својим малим њезиним ручицама почео миловати по лицу, по врату, свуда...

Мајка се топила од милина, гледајући како јој чедо из дана у дан све то више напредује и јача...

Дјетиња љепота рашчула се свуда, у далеким крајевима.

Једнога дана ступи у њезину скромну кућицу једна богато одјевена госпођа, застаде мајку да држи дијете на прсима и тихо рече:

— Јеси ли ти мајка тога дјетета?

Она је погледа ватрено у њезине упале очи и озбиљно рече:

— Јесам, госпођо! Ја сам мајка овога дјетета, а што то питаш? Да нијеси којом несрећом имала сина, па изгубила, или...

Госпођа јој не даде даље да говори и поче тихо, више жалостиво:

— Ја сам жена врло богата, богата тако да сама не знам колико имам блага; али мене Бог није одарио дјецом, те стога нијесам никада задовољна, све ми нешто, и крај толикога богатства, недостаје. Ја сам чула за љепоту твога сина, чула сам и за твоју несрећну сиротињу, стога дођох до тебе, да ти речем ово: ако хоћеш да те

усрећим, поклони ми то дијете, па да будеш срећна и честита. Дађу ти свега што ти душа зажели, дађу ти пола имања свога, или не... реци шта хоћеш да ти дам, дађу ти!

Мајка се грохотом насмија; објема рукама загрли јединче своје, пољуби га жарко, ватрено, и одважно рече:

— Свијетла госпођо! Како и сама видиш, ја сам жена сирота, врло сирота, можда нема веће сироте од мене. Ја немам никога да ми помаже, сама радим сама се прехрањујем; што год имам све је у овом дјетету, све благо моје, господство и срећа моја је у овом дјетету. Ти, свијетла госпођо, ништем од мене оно, што ти ја никада... запамти госпођо... никада не могу дати. На част теби благо и господство твоје, ја волим ово своје благо! Иди, госпођо, закуцај на која друга врата, можда ће се наћи некаква не мајка, већ њемајка!... Ја, како рекох, не требама већег блага, јер нема већег блага од овога! — И поново, свом љубављу добре мајке, објема рукама приви чедо своје, једину наду своју, уз вреле груди своје...

Госпођа преближе и као да се занесе у својим мислима. Дуго је стајала тако, као да ју је ко приковао, и нијемо посматрала час мајку, час дијете, дубоко уздахну и оде.

Прошло неколико година. Живота стао на ноге јуначке, опасео се мушком снагом, ради и пјева, пјева и ради... Његова добра мајка пуна среће и блаженства, па ипак стријепи на сваком кораку његову...

Једнога дана сјеле њих двоје, једно уз друго, и сла- тко се о нечем разговарају... У томе њихову разговору

униће у њихову кућу богаташ Н.; погледа обоје неким жудним погледом, сједи на једну малу искривљену троногу столицу и поче:

— Тридесет је дана како путујем без престанка, тридесет конака сам коначовао, док сам дошао до жељенога мјеста. Лепота твога сина на далеко се прочула, па се чула и у моме сјајном двору. Моја јединица шћерка непрестано о њему мисли и о њему сања... Вели: умријеће, ако се не назове његовом љубом. И ето стога, за љубав своје јединице шћерке, дошао сам да те замолим да ми покловиш свога сина; њему ћу дати јединицу шћерку, а теби ћу, мјесто ове мале, прљаве кућице, саградити сјајне дворе у којима ћеш моћи као најсрећнија жена уживати све што твоје добро срце зажели... Ја се надам, да ми нећеш молбу одбити, ради среће и твоје и твога доброга сина.

Мајка претрну и задрхта врло; затим покри лице рукама и врисну колико је грло донесе....

Живота прилетје мајци, наслони јој главу на бујне груди своје и рече:

— Мајко, шта ти би? Од чега си се препала?

И кад видје да му се мајка поврати, стаде пред богаташа и овако поче говорити.

— Велики господару! Ја се заиста чудим и дивим толикој смјелости и великој жртви коју си подио — и подносиш — за своју шћерку. Али упамти ово: Ја имам само једну мајку — осјем мајке никог другог до Бога! — њоме се дичим, закљичем и за њу живим. Видиш је ослабјелу, изнемоглу као да ће скорим умријети, па ипак она за мене живи, јер има само мене.... Ми смо заиста сиромашни и с тога ти велика хвала на великој понуди твојој. Но ја волим уза своју стару изнемоглу мајку и своју сиротињу, него уз какво богатство са проклетством. Иди, господару, нека ти је срећан сваки твој корак, поздрављив своју јединицу шћерку и поклони је коме хоћеш, ја сам и овим врло задовољан.

Богаташ га погледа значајно, пошутје мало, затим му приступи, пољуби га у мушке образе, дубоко удахну и оде без обзира.

А кад видје мајка шта и како учини Живота са оним богаташем, скочи као неком силом натјерана, рашири своје мршаве руке и радосно повика:

— Сине Живота, жив био својој мајци и нека ти је од данас и вазда алат и просто мајчино млијеко! — па му се сави око врата.

*

Прођоше неколико мјесеци. Мајка Животина остарјела, изнемогла, само што сједи и Богу се моли за здравље и дуг живот свога јединица сина. Често се моли Богу, да је Бог поживи, те да дочека Животу ожењена и смирена, па макар да одмах умре... То је говорила и њему самом, а он се само смјешкао....

Али једнога лијепога дана однекуд ступи у њихову скромну кућицу неки млад човјек сав у срми и у чистом злату, а оружан од главе до пете, застаде мајку и сина за софром, па да их не помета, сједи на ону клупу која је била тик уз врата.

— Које добро, брате? — упита Живота гледајући му час у очи час у његово свијетло оружје.

Гост као да је био сјетан, замишљен ли, тек по његову лицу и понашању могло се опазити, да је био веома узрујан.

Животина мајка понусти кашнику, окрену се право према дошљаку и рече мирно:

— Сине, како ми се чини, ти као да доносиш некакав глас шта ли? Ако има што, реци нам, не криј, треба да чујемо.

Гост се искашља, одахну и поче гласно:

— Ја сам народни гласник! Народ се српски диже на оружје, народ ме шаље да ово јавим свима и свакоме....

Живота осјети да га нешто силно дотакну до срца. Жудним погледом погледа гласника и мирно развуче:

— И ти, брате, дође, да нама тај абер донесеш?

— Ја, Живота брате — настави гласник мирно: дођох да ти јавим, да се наша драга браћа Срби дижу за свети часни крст и слободу златну. Народ српски и тебе позива, његова је воља да и ти станеш у часне редове српских осветара, да рахат пођеш онамо куда пођу и сва остала браћа наша — у свети бој, за срећу и славу нашу, за спас наше премиле домовине.

Живота стадоше очи и увоченим погледом погледа своју остарјелу мајку... И он је гледаше дуго, нетрепимце, гледаше је тако жудно, тако слатко... И за тренут ока он бијаше уз њу и држаше је чврсто загрљену.

Његова добра мајка у почетку бијаше врло потресена онијем гласом, али се напошљетку примљери мало, јер видје уза себе својега премилога сина, јер осјети на своме лицу врелу сузу из његовијех жаркијех очију.

И као да се иза сна трже, гледаше га дуго и дуго и жарко љубљаше његово усламтјело лице, шапућући тихо некаку молитву....

И најпослије Живота поче тихо и благо, некако молећим гласом:

— Мајко, слатка мајко моја, родитељу мој! Чу ли ти шта овај брат наш рече, какав нам абер донесе? Моја се браћа дижу за свети часни крст, за слободу, за спасеније наше и наше домовине... И мој се родитељ борио и пао за то, па није право, није ни пошљно да ја, син његов, сједим скрштенијех руку и слушам јаде и покоре браће и сестара мојих... Мајко, аманет свога оца ваља да испуним. Кроз час два хоћу да сам међу осталом браћом својом и стога те ево, мајко, родитељу мој, молим: — благослови!

Живота клече пред својом мајком и саже главу земљи. Мајка застријене лахко и готово као да клону. И силом прибра сву сна гусвоју. Тих, миран, блажен поглед баца на својега сина, десном се руком дохвати до главе његове, подиже очи у оно вјечно плаво небо и тихо, мирно прошапута:

— Живота, сине, животе мој, благосиљам те: иди, срећно ти било! Иди! Српство те зове за свети крст, за слободу и спас наше миле домовине!

Сарајево.

† Др. Светозар Милетић

(УСПОМЕНЕ И РЕФЛЕКСИЈЕ О ЊЕГОВУ ЖИВОТУ И РАДУ).

— Проф. Г. Гершић —

(СВРШЕТАК)

Та је интересна прга у психологији народа или „гомиле“ била у том, што народ и после свих преварених нада и очекивања не само да није обрнуо леђа Милетићу, не само да се није повео за алуралом дреком његових противника, него је, напротив, чврсто стајао уз њега, стајао као организована и срчана политичка војска под

заставом, готов да под његовом врховном командом и даље истраје на мегдану, да се бори за свој национални опстанак и да протестује против обести и притиска шовинизмом опијених Маџара. Чим се може објаснити толика народна оданост једноме човеку, толико пожртвовање и толика готовост за даљу борбу у критичким тренуцима, кад се губе и ишчезавају сви изгледи на ма какав успех? То је веома интересно питање, па које нам може одговорити само психологија народа или психологија гомили, а специјално још и једна студија о психичком стању угарског Српства у време, кад се Милетић појавио на политичкој позорници и кад је повео коло нове уставне национално-политичке борбе. Ја ћу покушати да се упустим у расправљање тога колико занимљивог толико и несумњиво озбиљног и тешког питања, али то не могу учинити у овоме тренутку, из простог узрока што услед нагомиланих службених послова немам довољно потребног мира и доколице за такву психолошку студију.

Година 1868. беше у многоструком погледу веома значајна како лично за Милетића тако и за цео српски народ у Угарској. Пошто поравнање између Беча и Маџара беше већ свршен факт, пошто се стара Аустрија претворила у нову дуалистичку Аустро-Угарску, те сад Немци и Маџари већ поделише и утврдише своју превласт над осталим народностима, а нарочито над Словенима, то је сад било за Србе и остале немаџарске народности у Угарској од нарочита интереса питање, како ће Маџари искупити своја још 1849. год. у Сегедину, па и доцније, у мучним тренуцима, толико пута свечано понављана обећања о правичном решењу питања народности у Угарској. Сад су Маџари били господари ситуације, господари у унутрашњем уређењу своје краљевине Угарске; добили су своје министарство и потпуну независну унутрашњу управу, па је сад ваљало видети: хоће ли имати бар још толико кавалерства да, у оквиру своје државе и њезина устана и не кријећи ни у чем њену целокупност и доминантни положај маџарског племена, ипак путем закона пруже народностима бар најпотребнија јемства и услове за њихов национални опстанак и њихово развијање. Ма колико да се могло, као што већ напред поменух, по држању Маџара после закључене погодбе с Бечом већ од прилике назирати како ће се они понашати и при решавању питања о народностима, ипак је било још некога зрачка наде, да ће колико толико водити рачуна о својим негдашњим толико звучним фразама и обећањима, и да ће имати још толико политичке увиђавности, те да виде, да баш сам добро схваћени интерес Угарске тражи да се једном прекине та унутрашња народносна распра, која Угарску слаби и разива. И дође најзад и тај жезло и радознато очекивани тренутак. То је било у саборској сесји од год. 1858. У октобру те године зак. предлог о „равноправности народности“ изнесен је и претрпан у саборском одбору а затим и у самом сабору. Међу народносним посланицима, који су учествовали у дебати како у одбору тако и у сабору, на првом је месту стајао Милетић; његова беседа у одбору а затим још већа и значајнија у сабору биле су одиста праве научне расправе о томе питању; оне су ремек темељите студије и парламентарне речитости. Тако су исто били значајни и његови говори при претресу законског предлога о православној српској и румунској народно-црквеној аутономији. Милетић је ту, верно потпомогнут осталим својим друговима, био потпуно на висини својега задатка и положаја и читао је Маџарима усред њихова сабора оштру лекцију. Разлоге његове они нису могли побити, него су просто већином изгласали један закон, који је био горка иронија на све оно, што су некад Маџари обећавали и што се могло захтевати и очекивати у једној модерној уставној држави за поље правично решење националног питања. Такво решење питања о народностима беше велики удар за све немаџарске народности, а специјално за Србе; оно паде као тежак камен на већ толико измучене груди српскога народа, али је оно било још нарочито судбоносно за Милетића и његов даљи рад. Наступио је у његовој политичкој каријери опет један критички тренутак, иза којег је морао доћи прелом у целој даљем политичком раду и држању Милетићеву. Ту је Милетић прешао Рубикон, ту је пала коцка,

која је после дуге јувачке борбе довела најзад до — катастрофе. Одиста, кад се свршила парламентарна кампања око закона о народностима, и то свршила онако како сам мало час казао, онда је за Милетића и за целу његову странку било јасно, да је завршена ера падања, погађања и споразумевања, а да је куцнуо час, где се мора или абдицирати или одлучно угавити у тако тешку и ризичну борбу против маџарског притиска и шовинизма. Настала је ера одсудне опозиције.

Милетић се није ни за часак ломно и предомисљао, него је одважно и мушки развио барјак опозиције, запливао, дакле, поново у тај опасни политички вртлог. То је био сад нов одсек у политичкој историји угарскога Српства и у личној историји Милетићеве, одсек цун тешких искушења, големих борби и великих жртава, при чему је Милетић наизда предважно и био први на мегдану и на — нишану. Отворила се жива патра и борба на свима линијама: борба на политичком и парламентарном пољу с маџарском владом и већином, борба на народно-црквеном пољу с јерархијом, борба на пољу велике српске мисли са разним противничким елементима и у факторима, а специјално још са Христићевим бирократски-политичким светом у Србији и са журналистичким трабантима тога система и те владе и т. д. Ту су се сад почели један за другим изазати значајни моменти и догађаји у животу и раду Милетићеву, које бих ја сад требало овде редом да додирујем и описујем. Све ово што сам до сад у овом цењеном часопису овако летимично испричао и описао из живота Милетићева може се сматрати тек само као увод у његову биографију; ја сам стигао до сад да додирнем тек само прве почетне стадије његова политичког и друштвеног делања, а сад тек ваља ући у оне свих његових големих, многостраних и тако интензивних радова и трудова на свим скоро пољима народна живота. Предамном стоји још тако велики и богато наслани материјал који ја треба да савладам, да средим и да из њега изведем бар приближно верну и прецизно израђену слику великога покојника. Мислим да ће ми поштовани читаоци овога часописа признати, да је то једна студија коју ваља или изградити добро или — никак. За добру израду ја, на жалост, у овоме тренутку, као што већ напред рекох, апсолутно немам довољно времена а да тек ма како нешто набацам, то нећу и не могу. Стога молим све оне, који се за ову студију интересују, да ми не замере, што засад морам овде моје успомене и рефлексије о Милетићеву животу и раду да прекинем и завршим сматрајући то тек као први део задатка који сам на се примио. Задржавам право, а у исто време примам на се и обвезу, да други заврши део ових својих успомена и рефлексија публикакујем, ако Бог да, што скорије, чим од својих нагомиланих дужности и послова могнем откинути нешто слободнија времена, те да до краја израдим ову скицу, коју сам отпочео с толико љубави и пијетета према сени својега неумрлога ментора.

Скерлетно Слово

— РОМАН —

НИГЕЛСКИ НАПИСАО
NATHANIEL HAWTHORNE

ПРЕВЕО

Владислав Савић

(НАСТАВАК)

XXII

Л Е Т И Ј А

ре него што је Јестира Прина могла своје мисли и видети шта да се ради према новом чудном стању ствари, чуше се звуци војне музике која се приближаваше једном побочном улицом. Она објављиваше да са старешинама и грађанама долази литија општин,

ској кући, где је по обичају, који је одавно био утврђен, пречасни Г. Димесдел имао да говори своју проповед о Ибору.

У брзо се указа глава литије, са достојанственим и лаганим кораком, како скрену за један угао крчећи себи пута до трга. Прво дође музика. Она је била од разних инструмената, можда несавршено састављених једно са другим и на којима се свирало без особите вештине, али који су ипак постизали оно ради чега се хармонија добоша и труба обрађала гомили — а то је да даду узвишенији и јуначнији изглед призору који се догађао на тргу. Мала Бисерка испочетка плескаше рукама, па онда у тренутку изгуби немирно убуђење због којег је била у сталној трзавици целог јутра; она гледаше немо, и изгледаше да се уздиже као каква морска птица на дугим таласима и вихорима музике. Али је у првањем расположење поврати сунчев одсјај са штитова и светлог оружја војника који иђаху за музиком као почасна пратња литији. Та чета војника — која се још одржава из прошлих времена са старом и часном славом — није била од најамника. У њеним редовима беху сватлемеци који у себи осећаху ратни позив и тражаху да успоставе неку врсту Војничког Удружења где би, као у удружењу Ритера Темплера, могли изучавати ратну науку и њезину примену, у колико им то допушта њихово мирно занимање. Уважење, које је у то доба имао војнички ред, могло се видети из поносног држања сваког појединца у овој чети. Неколицина од њих, својом службом у Холандији и на другим бојиштима јевропским, с правом су заслуживали име и понос војника. Уз то сви обучени у сјајне оклопе и са перјем које трепташе над њиховим светлим морјонима, беху од утиска какав не може постићи никаква модерна војска.

Ипак су цивилни великодостојници, који иђаху одмах иза војне пратње, још више заслуживали пажњу посматрачеву. И по самој спољашности беху величанствени, те према њима холи корак војника изгледаше простачки ако не глупачки.

То беше доба у коме је дар цењен много мање него данас, али се зато много више поштовала јака грађа која је давала чврстину и достојанство карактеру. Царод је био наследно особину да поштује; а та се особина у потомцима налази у малим размерама и много слабије, ако још у опште и постоји тај осећај уважења и поштовања јавних радника. Та промена може бити и добра и рђава, а делимично и јесте то обоје. У тим старим данима енглески дошљак на овим суровим обалама (будући оставно краља, племиће и све ступње власничког реда, док су у њему још били силни осећај и потреба за поштовањем) одавао је то поштовање седеој коси, достојанственом челу старости или непорочно поштењу, крепкој мудрости или тужном искуству т. ј. даровима оне висине и ретке врсте, који откривају сталне идеје и тиме имају право на опште поштовање. Ови први државници, као Бредстрит, Ендикот, Дадли, Веллингтон и остали, које на власт уздиже избор народа, изгледа да нису били Бог зна како даровити, већ су се одликовали више мудрог трезвеношћу него делатношћу духа. Они су имали душевне снаге и самопоуздања, те у данима искушења и опасности стајаху чврсто на брану државних интереса као хриди против бурних таласа. Те црте оваквог карактера беху јасно представљене у четвртастом облику лица и јакој телесној грађи нових насеобинских старешина. Што се тиче држања природног ауторитета, мајка отаџбина не би била постиђена да види све вође нове демократије као чланове Горњег Дома или Тајног Краљевског Савета.

Одмах иза старешина иђаше млади и високо цењени свештеник, са чијих се усана очекивала побожна проповед приликом годишњег избора. У то доба тражило се више духовне спремности за његов положај него за политичку улогу; јер — не обзирјући се на више мотиве — у поштовању народа, које се граничило са обожавањем, био је и подстицај довољно јак да се најсилније амбиције задобију у службу. Па и сама политичка власт била је у присенку моћних свештеника.

Који га гледаху сада, држаху да, од како је Г. Димесдел први пут ступио ногом на обалу Ноне Инглиске, није никад показао толико енергије која се виђаше у ходу

и изгледу којим одржаваше своје место у литији. Корак му није клецао као до сада, стас му не беше погурен, врти му рука почиваше на срцу. Ипак, ко би свештеника боље загледао, опазио би да његова снага није била телесна. Она је могла бити само духовна, коју су му улили анђелски посланици. Она је могла бити утицај оног силног напитка који се справља једино у ватреној пећи дуго гоњених мисли. Или је, може бити, његов осетљиви темперамент био ослабљен гласном и шумном музиком која се дизала небу и која је подигла и њега својим таласима. Међутим његов поглед био је тако замишљен да је било сумњиво, да ли је Г. Димесдел и чуо музику. Његово тело било је туна и кретало се у напред са необичном снагом; али где је био његов дух? Далеко и дубоко у својим пластичким пределима, занимајући се натурипродиом делатношћу, да у ред стави ток узвишених мисли које ће се ускоро појавити. За то ваљда и не чујаше ништа, не виђаше ништа, не знађаше ништа од онога што се догађало око њега; али духовни елемент узео слабо тело и понесе га, не осећајући терет, и преображавајући га у дух себи идентичан. Људи јакога духа, који су постали болесни, имају моћ да у даној прилици силним напором скупе живот од неколико дана, па онда буду мртви за толико исто време.

Јестира Прина гледаше нетренимце у свештеника, осећајући неку кобну власт на себи, али од куда и како — не знађаше рећи. Веђаше свесна само тога да је тај утицај долазио из неке сфере врло удаљене и која је била савршено изван њезина домањаја. Она замишљаше да ће уочити бар једну црту по којој би га познала. Она мишљаше на мрачну шуму са малом усамљеном долином, на љубав и страх и на маховином обрасто стабло где су, с руком у руци, мешали свој страсни разговор са жалостивним жубором потока. Како су се онда присно познавали! И је ли то онај човек? Она га сада једва познаваше. Он сада прође корачајући достојанствено са литијом уважених отаца, он који је недостижан у своје светском положају, а још мање у оном високом полету несимпатичних мисли, кроз које га сада угледа! Њен дух илону под уверењем да је све морало бити варка, и да у ствари нема никакве истинске везе између ње и свештеника. И Јестира је била још толико жена да му је мучно могла то опростити, — а најмање сада када се могао чути блиски корак њезине кобне судбине, све ближе и ближе! Та он је био у стању да се потпуно извуче из њихова заједничког света, док је она пинала у мраку и пружала своје хладне руке не налазећи га.

Бисерка као да је видела и одговарала осећајима своје мајке, или као да је и сама осећала удаљеност и неприступност у којима се свештеник налазио. Док је литија пролазила, дете је било узнемирено, вијући се тамо амо, баш као птичица која би сад хтела одлетети. Кад све прође, она погледа у лице Јестире Прине. —

— „Мајко“ рече: „је ли то онај исти свештеник што ме је пољубио крај потока?“

„Буди мирна, драга мала Бисерка!“ шапуташе јој мајка: „Не треба увек говорити на тргу о ономе што је било у шуми.“

„Ја нисам уверена да је то он! Тако чудновато изгледа!“ настави дете. „Иначе ја бих отрчала к њему и молила га да ме пољуби сада, пред целим народом, баш као што је учинио тамо пред старим, мрачним дрветима. Шта би свештеник рекао, мајко? Да ли би метнуо руку на срце, издерао се на ме и заповедно ми да одлазим?“

„Шта би друго рекао, Бисерка“, одговараше Јестира: „већ да није време пољупцима, и да се не треба љубити на тргу? Добро је било, лудо дете, што му ниси прирчала!“

Исто осећање према Г. Димесделу беше показала још једна личност, чија настраност учини оно што би учинио мало ко од градских становника — то јест да отпочне разговор јавно са оном која је носила скерлетно слово. То беше Госпођа Хибинсова која, обучена врло раскошно, са штапом са златном дршком, беше дошла да види литију. Како је ова стара госпођа уживала глас (који ју је најзад и живота стао) да је она главни чаробник у свима врачаријама које су се непрестано догађале, гомила

СТ. ТОДОРОВИЋ

СВЕТИ САВА МИРИ ЗАВАЂЕНУ БРАЌУ

се уклони испред ње и изгледаше да се плаши додирати њезине одеће. Кад је видеше заједно са Јестиром Прином, страх који улеваше Хибинсова беше удвојен, и то беше узрок што се цела гомила далеко уклони са оног дела трга где стајаху ове две жене.

„Где, који би од смртних могао и помислити?!“ шапуташе стара госпођа поверљиво Јестир Прину. „Зар овај свештеник, онај светац на земљи, као што народ мисли о њему, а који, морам признати, доиста тако и изгледа! Видећи га сад у литији, ко би помислио да је ту скоро изашао из своје учионице, шапћући какав старојеврејски текст из Библије, и отишао у шуму да се шета! Ха! ха! Ми знамо шта то значи, Јестира Прино! Али доиста, тешко ми је веровати да је то био тај исти човек. Видела сам многог свештеника кад корача за музиком, а који је играо заједно са мном по истом такту Нечије музике, док је какав индијански жрец или лапландски брач био у послу са нама! Ама то је ситница за жену која познаје свет. Али овај свештеник! Можеш ли доиста посведочити, Јестира Прино, да је то био исти онај човек који се сусрео с тобом у шуми?“

„Госпођо, ја не знам о чему говорите!“ одговори Јестира, слутећи да је Госпођа Хибинсова прудела. Али ипак беше силно запрепаћена и страхом поражена због саопштењем које је потврђивало лични однос толиких лица — и саме себе међу њима — са Лукавим. „Мени се не пристоји говорити тако о побожном и ученоме свештенику какав је пречасни Г. Димесдел.“

„Срамота, жено, срамота!“ повика стара госпођа претећи прстом Јестир. „Зар ти мислиш да ја, крај толиког

бављења у шуми, не могу познати ко је још био тамо? Та могу, на нека не остане у њиховој коси ни један лист из дивљег украса којим се ките када играју! Познајем те, Јестира Прино, јер видим знак. Сви га можемо видети на белој дану; а у ноћи он светли као првени пламен. Ти га носиш јавно, па стога и не може бити речи о њему. Али овај свештеник! Чуј да ти кажем на уво! Кад Прино човек види неког свога слугу како се устеже да призна свој дуг, као тај пречасни Г. Димесдел, он нађе начина да се знак изнесе на видело, па очи целом свету! Шта свештеник увек крије руком на срцу? А, Јестира Прино?“

„Шта је то, драга Госпођо Хибинсова?“ журно питаше Бисерка. „Је ли ти и ти то видела?“

„Ништа, мила моја!“ одговори Госпођа Хибинсова, дубоко се клањајући Бисерки. „Ти ћеш сама видети то, било раније било доцније. Кажу дете, да си ти од рода Краља Ветрова! Хоћеш ли изахати са мном једне лепе ноћи да видиш свог оца? Тада ћеш дознати зашто свештеник држи руку на срцу!“

И смејући се тако, да је могао чути цео трг, злоупотреда стара племићка оде даље.

Међутим претходна служба била је свршена у општинској кући, и глас Г. Димесдела чујаше се како отпочиње беседу. Некакав неодољив осећај гонаше Јестиру ближе томе месту. Како је света аграда била пуна света, да нико више није могао ући, она заузео место баш поред губиштва. Место је било доста близу да је могла чути целу проповед као какав неодређен али разноврсан жубор и шум који је потицао од неона необична глас свештеникова.

Сам глас по себи био је прави дар; јер кад слуша-лац не би нимало разумевао језик којим је проповедник говорио, ипак би био ношен тамо амо самим тоном и хармонијом његовом. Као у свакој другој музици, и у њему је било страсти и жара, јаких или нежних узбуђења, исказаних да их разуме свако срце па ма где да је одгајено. И ако је глас био гушен црквеним зидовима, Јестира Прина слушаше га тако пажљиво, пратила га са тако силном симпатијом, да је проповед имала за њу неко значење сасвим изван неразумљивих речи. Те речи, кад би биле јасно разабране, можда би биле само груб медијум и оковале духовно значење. Опако, она је чуда лагани тон сличан брујању ветра кад се спрема да отпочине. Она се дизаше, као и он, кроз постепене висине нежности и јачине, док јој се најзад не учини да је овај глас пуном јачином не уни у облак страха и свете величине. Па ипак, ма како да је био величанствен тај глас, у њему је увек био карактер туге. Гласно или нејасно изражавање бола — као да беше шапат или крик човечанства које пати и буди саучешће у свакоме срцу. Каткад једино се могаше чути само тај дубоки пџос, једва чујан, како јеца у сред немог ћутања. Али и онда кад би глас свештеников постао виши и заповеднички — када се смело дизало горе — а кад би достигао сву своју јачину и моћ, испуњујући цркву и крчећи себи пута кроз чарсте зидове и разлевајући се у слободном ваздуху — и онда кад би слушалац пажљиво и с намером ослушнуо, могао је открити исти узвик бола. Шта беше то? Јадање једнога људскога срца, пунога туге, можда и кривице, које исповеда своју тајну било бола, било кривице великоме срцу човечанства; које моли за његову симпатију или опроштај у сваком тренутку, у сваком акценту, и никад узалуд! Овај дубоки и стални пригушени тон био је оно што је свештенику давало његову особиту моћ.

За све то време, Јестира стајаше као кип на подножју губилишта. И кад је глас свештеников не би задржавао ту, у самом том месту било је неодољиве привлачне снаге, јер одакле почиње њезин први час живота у срамоти. Њоме владале осећај — мало одређен да би био мисао, али који притискиваше њезин дух — да је био њен живот, и пре и после, био у вели са овим местом.

Мала Бисерка, међутим, беше се одвојила од своје мајке и играше се слободно по тргу. Она увесељаваше мрачну гомилу својим немирним и светлוצавим сјајем, баш као што каква шарена птица осветљава цело дрво са мрачним лишћем, верујући се тамо амо, час виђена а час заклоњена у полу тамни устрепталог лишћа. Њени су покрети били таласасте, али каткад оштри и несправни. Они су давали доказа о немирној живости њезина духа, која је давас била двојном неуморнија, јер је почивала и одговарала немиру своје мајке. Глегод би Бисерка угледала ма шта што би изазвало њезину живу и луталачку радозналост, одмах би тамо потрчала. Пуританци гледаху на њу, па и ако се осмехиваху, ипак су били наклонени да потврде да је дете ђавољег порекла, по неописаној дражи лепоте и чудноватости која је сијала кроз њено лице и блистала у њезиној живости. Она отрча и загледа са у лице неком дивљем Индијанцу, осећајући да је његова природа још више дивља него ли њезина. На онда, са урођеном смелошћу, али ипак са неком особитом резервом која је такође била карактеристична, одлете међу мрнарe, међу ту ветром опашену децу океанову; а они је гледаху са дивљењем и чуђењем, као да је прамен морске пене узео на се облик девојчице са душом морских свитаца што се ноћу блескају испред лађана кљуна.

Један од тих морепловаца — господар лађе, који је говорио са Јестиром Прином — беше тако задивљен Бисеркином појавом, да покуша ухватити је у намери да јој украде један пољубац. Пошто је видео да је њу исто тако немогућно ухватити као и накву птицу у ваздуху, он скиде златан ланац, којим беше обавијен његов шешир, и баца га детету. Бисерка га одмах омота око свога грла, тако вешто, да је изгледала као да је део ње саме, без чега би је било тешко замислити.

„Је ли твоја мајка она жена са скерлетним словом?“ упита мрнар. „Хоћеш ли јој однети једну поруку од моје стране?“

„Ако ми порука буде годила, хоћу!“ одговори Бисерка. —

„Онда јој реци“ настави он: „да сам поново говорио са оним црним, погнутим доктором, и он узима на се да поведе са собом свога пријатеља, онога господина кога он толико воли, тамо преко мора. Стога нека се твоја мајка побрине само о себи и теби. Хоћеш ли јој рећи то, чело вештичино?“

„Госпођа Хибнисова вели да је мој отац Краљ Ветрова!“ повика Бисерка са врашким осмејком. „Ако ме зовеш тим ружним именом, ја ћу му се жалити на тебе, и он ће ти лађу буром гонити!“

Летећи тамо-амо преко трга, дете се врати мајци и саопшти јој поруку мрнарeву. Јестрин дух, дотле јак, издржљив, најзад се сломи кад угледа црне и кобне сенке неизбежне Судбине, која се показа у тренутку кад је изгледало да је отворен пут и њој и свештенику из овог лавиринта беде.

Док се њезин дух борио са ужасним страхом, који јој задаје морепловчева порука, она је имала да издржи још једно искушење. Око ње је било много лица из околине, која су често чула о скерлетном слову, и којима је оно престављано страшно гомилом лажних и претераних прича, али која га никада нису видела својим очима. Та лица, пошто су исприла друге врсте забављања, скупине се сада око Јестире Прине са грубом и неотесаном радозалношћу. Ма како да су била непажљива, ипак не пређоше изван круг од неколико аршина. На том растојању стадоше, привезана силом гушњања које им увлаше мистични знак. И цела група мрнара, кад угледа гомилу која се тиска, а чујући за значење скерлетног слова — дође и умеша своја опањена и разбојничка лица у круг гледалаца. Па и сами Индијанци, приучени радозалношћу белих људи, прокрадаху се кроз гомилу и упираху своје змијске очи на Јестирине груди, вероватно замислајући, да она, која носи тај богато извезени знак, мора бити од високог положаја и достојанства у свом народу. Најзад се и градски становници гураху ка истом месту и мучаху Јестире Прину, можда више него сви остали, својим хладним, добро познатим погледом на њену давнашњу срамоту. Јестира гледале и познаде иста лица оних матрона које су је очекивале при њезину изласку из тамнице пре седам година. Све су биле ту, изузев једне, најмлађе и једине која је имала сажалења међу њима, и којој је она доцније сашила мртвачки покров. У последњем часу, кад се она спрема да далеко одбаци ватрено слово, оно је неким чудом привукло пажњу и постало предмет узбуђења, те на тај начин силије пољаше њезине груди, него икада после првога дана кад га је метнула на себе.

Док је Јестира стајала у том мађијском кругу срама, док је лукава свиреност њене казне изгледала као да је шавек прикова ту, дотле је дивни проповедник гледао доле са своје говорнице на слушаоце који му беху предали владу над својим духом. Свети свештеник у цркви! Жена са скерлетним словом на тргу! Зар има дрског уображења које би смело и помислити да је исти ватрени жиг био на њима обојима!

XXIII.

ОТКРИЋЕ СКЕРЛЕТНОГ СЛОВА

Речити глас, који је носио собом душе слушалаца као на бурним таласима, најзад се умири. Наста тренутно ћутање, дубоко и немо као после пророчанских речи. Затим се диже жагор и пријатно брујање, као да слушаоци, ослобођени од мађије која их је била довела у пределе неког другог духа, долажаху себи од страха и дотадашњег дивљења. Потом гомила поче да се гуши на вратима црквеним. Сад, кад је проповед била свршена, требало им је удисати друкчији ваздух, који је боље одговарао грубом земаљском животу у који беху повраћени, него што је ова атмосфера коју је проповедник преобразио у пламене речи и испунио запосним духом својих мисли.

На слободном ваздуху ово усхићење изливаше се у речима. Трг и улица жубораху на све стране потпуну хвалу о свештенику. Његови слушаоци не могаху мировати докле не кажу један другоме оно што је сваки боље знао него

што је овај могао чути или казати. По општој сведоци, никада човек није говорио тако мудро, тако узвишено и пуно светог духа као што је он говорио тога дана; нити је инад Небеска Истина очевидније говорила кроз смртна уста него кроз његова. Њезин утицај могао се очима видети како слази на њега, како влада њиме и стално га уздиже изван писане проповеди која лежаше пред њим, и испуњава га мислима које су му морале бити чудне исто тако као и његовим слушаоцима. Предмет проповеди изгледаше да је био однос Божанства према људским удружењима, са нарочитим погледом на Нову Инглиску коју су они неговали усред ове пустиње. И, у колико се приближавао крају, неки као пророчански дух беше сишао на њега, наговнећи га да му служи као што су му служили стари пророци у Израиљу, само с том разликом да где год су Јудеји пророци објављивали казну и пропаст своје домовине, његова је мисија била да пророкује високу и славну судбину за ново сакупљени народ Господњи. Али кроз све то, и кроз целу проповед, пробijaо је неки дубок, тужни ниски тон патоса, који није могао бити протумачен друкчије већ као природна туга некога који ће скоро преминути. Да, њихов свештеник, кога су они тако волели — и који је тако њих све волео, да није могао отићи на небо без дубока уздаха — слутио је своју рану смрт, слутио је да ће их оставити у сузама. Мисао, да је још за кратко време на земљи, додаде последњу моћ утицају који проповедник беше произвео; погледало је као да је какав анђео у своме лету на небо затрпао својим сјајним крилима над народом за један тренутак — светлост и сенка у исто доба — и просуо доле на њих дажду златних истина.

Тако за пречаснога Г. Димесдела беше дошао један тренутак светлији и пунији живота него и један пре тога или икоји после. Он стајаше у том часу на највишем врху моћи на који могаху допети свештеника у првим данима Нове Инглиске духовни дарови, богато знање, сила речитости и глас непорочне светости, у доба када је свештенички позив већ сам по себи био висок положај. Такво је било место које је заузимао свештеник, кад саже своју главу напред на наслон говорнице, при крају проповеди о Избору. Међутим Јестира Прина стајаше поред губилишта са скерлетним словом које је још увек као патра сијало!

Тад се опет зачу шум музике и одмерени кораци војничке пратње која излажаше на црквена врата. Литија је имала да прође одатле до градске гостионице, где је требало да свечана гозба допуни церемонију.

Стога, још једном, ред поштованих и величанствених отаца пође напред кроз широку стазу народа, који се повуче назад, с пуно поштовања, на обе стране пред Гуврнером и старешинама, старим и мудрим људима, свetim духовницима и свима који бејаху чувени и одликовани. Кад они бејаху на сред трга, народ их поздравил узвицима. То је био недољив налив одушевљења, који беше распаљен у слушаоцима оном дивном струјом речитости која је још брујала у њиховим ушима. Сваки осећаше снаге у себи и удисаше је из груди свога суседа. У цркви једра беше савладана, а на отвореном пољу она се дизаше под небеса. Ту бејаше довољно људских бића, и у њима довољно високо изражених и хармоничних осећања да произведу јачи глас него што га могу дати тонови буре или грома и ромор мора; и овај силни полет многих гласова стапаше се у један велики глас општим нагоном који прави исто тако једно велико срце од многих. Никада се са земљишта Нове Инглиске није подигао силнији узвик! Никада није на земљишту Нове Инглиске стајао човек толико поштован од стране својих смртних суграђана као овај проповедник.

А шта је он осећао тада? Зар се око његове главе у ваздуху није врио сјајни светокруг? Пошто је био тако слављен од стране својих поштовалаца, да ли су његове ноге донета газиле по земаљској прашини?

У пролазу литије, све очи беху окренуте тамо где се виђаше свештеник како ступа напред међу цивилним достојанственицима и војничком пратњом. Узвик се лагано нагуби као шум, у колико један по један део гомиле доби прилику да види свештеника. Како је изгледао блед

и нејак у сред све своје славе! Снага или боље рећи падахуће које га је одржавало док није изговорио свету поруку која је доносила своју снагу са неба — беше му одузета сада, пошто је њена дужност била потпуно извршена. Жар, који су приметили да се сија на његовим образима, беше се угасио као плам који се без наде губи над последњом жишком. Једва је, са тако мртвачком бојом, изгледало да је то лице живог човека; једва да је то био човек са животом у себи, јер клечаше тако нервозно у својој снази, и ако не паде.

Један од његове браће — честити Џон Вилсон — видећи стање Г. Димесдела, коракну поузано напред да му понуди своју помоћ. Свештеник дрхтаво али одлучно одби понуђену старчеву руку Али он нијаше и даље, ако би се тако могло назвати његово кретање које је више личило на непоздане напоре детиње које гледа мајчину руку пружену да га охрабри. И сада, ма како да су били неприметни његови последњи кораци, он беше стигао наспрам добро познатог и временом поцрнелог губилишта, где је давно пре толиког времена Јестира Прина била јавно посрамљена. Ту и сада стајаше Јестира држећи малу Бисерку за руку! И скерлетно слово бејаше на њеним грудима! Овде се свештеник заустави, ма да је музика настављала величанствени и весели марш по коме се кретала литија. Она га позиваше напред — напред на светковање — али он се овде заустави.

Белингам га беше са страхом посматрао за време последњих тренутака. Он сад остави своје место у литији и приђе да му понуди помоћ, јер, судећи по изгледу Г. Димесдела, мораће пасти. Али бејаше нечега у изразу свештеникову што задржа старешину, и ако то беше човек који се покорави ласно нејасним опоменама које долазе од једног духа другоме. Гомила гледаше за то време са страхом и чуђењем. У њеним очима ова земаљска слабост била је само нов облик небеске снаге; јер није сматрала за чудо ако се такав свети човек на њихове очи винуо горе, постајући магловитији и светлији и губећи се најзад у небеској светлости! Он се крену ка губилишту, и пружи своје руке.

„Јестира,“ рече: „ходи овамо! Ходи к мени, моја мала Бисерка!“

Он их гледаше аветињским погледом; али је у исто доба у њему било нечега нежног и победничког. Дете одлете к њему као птица и обави своје руке око његових колена. Јестира Прина (лагано, као гоњена неизбежном судбом и против своје воље) такође приђе ближе, али се заустави пре него што дође до њега. У тај мах Родер Чилингворт или се прогура кроз гомилу или се појави из земље, јер тако мрачан, смушен и очај беше његов поглед — покуша да одерати своју жртву од онога што беше наумила! Ма и та да је било, тек старац јурну напред и ухвати свештеника за машину.

„Лудаче, стани! Шта сте наумили?“ шипуташе он. „Одби патраг ту жену! Отерај то дете! Све ће бити добро! Немој одрнати свој глас и умрети у сраму! Ја вас још могу спасти! Хоћете ли да осрамотите своју свету службу?“

„А лукави! Чини ми се да си доцкан стигао!“ одговори му свештеник гледајући му у очи са страхом али одлучно. „Твоја моћ није оно што је била! С Божјом помоћи, умаћи ћу ти сада!“

Па опет пружи своју руку жени са скерлетним словом.

„Јестира Прино,“ узвикну са збиљом која је у срце дирала: „У име Бога тако страшнога и тако милостивог, који ми даје своју милост да у овом тренутку могу учинити оно од чега ме је уздржао пре седам година мој тешки грех и бедна слабост, ходи ближе сада и додај своју снагу мојој снази. Твоју снагу, Јестира! па нека буде по вољи коју ми је Господ подарио! Томе се противи свом својом силом овај бедни и узређени старац! — Свом својом силом и силом пакла! Ходи Јестира, ходи! Помози ми повети се на ово губилиште!“

Гомила се беше узбудила. Лица од положаја и достојанства, која стајаху око свештеника, беху тако изненађена и тако им беше нејасно шта значи све то што гледаху. Немоћна да приме објашњење које им се наметаше и негодна да друго измисле, останаху само неми и мирни посматрачи суђења које Провиђење вршаше. Видеше све-

штетника, наслоњена на Јестирину плећа и подржавана њезиним руком, како се ближи губилишту и пење уза степеннице; а мала рука у греху рођеног детета беше у његовој. Стари Родер Чилингворт иђаше за њима, као неко који је у присној вези са драмом греха и туге у којој су сви имале своје улоге, те по томе имађаше права да присуствује последњој сцени.

„Да си тражио широм земље,“ рече он свештенику гледајући га мрачно: „не би нашао ниједно место тако скривено — ниједно тако високо или тако ниско, где би ми могао умаћи, изузев ово губилиште!“

„Нека је хваљен Онај који ме ту доведе!“ одговори свештеник.

Али ипак дрхташе и обрати се Јестире са изразом сумње и страха у својим очима, који се издаваху јасно и ако му лебдијаше слаби осмејак на уснама.

„Зар ово није боље,“ шапуташе: „него оно о чему сањасмо у шуми?“

„Не знам! Не знам!“ одговори она журно. „Боље? Погледај! Ми треба да умремо обоје, а и мала Бисерка са нама!“

„Са тобом и са Бисерком нека буде Божја воља!“ рече свештеник: „А Бог је милостив! Пусти ме да извршим његову вољу коју је Он јасно показао пред мојим погледом. Јер ја сам, Јестира, на прагу смрти. Стога ме пусти да се пожури узети на себе део својега срама!“

Ослоњен на Јестиру Прину, а држећи за руку малу Бисерку, пречасни Г. Димесдел окрену се честитим и уваженим старешинама, светим духовницима, који му бејашу браћа, народу чије срце беше тако узбуђено, али пуно тужне симпатије, слутећи да се неко дубоко животно питање — пуно греха, пуно бола и кајања — има да открије пред њиме. Сунце са висина осветљаваше свештеника пуним сјајем, одвајајући га тако рећи од свију земаљских предмета, да исповеди своју кривицу пред судом *Вечите Праде*.

„Народе Нове Инглиске!“ повика високим, свечаним и величанственим гласом који се подиже над њима — али са тугом у себи, а каткад са узвином који се пробијао кроз неизмерну дубину кајања и бола. — „Ви, који сте ме волели! — Ви, који сте ме за свеца сматрали — погледајте ме овде, светског грешника! Ја стојим на месту где је требало да станем пре седам година, овде са овом женом, чија ме рука, више него слаба снага којом сам се дотетурало доведе, одржава у овом страшном тренутку да не паднем лицем на земљу! Погледајте на скерлетно слово које Јестира носи! Сви сте се грозили од тога! Где год би се кренули, оно је бацало тужни сјај страха и ужасну одвратност око ње. Али овде, посред вас, стоји неко чијег се жига греха и срамоте нисте гнушали!“

Овде изгледаше, да ће свештеник оставити неоткривен остатак тајне. Али он победи телесну слабост — а још више слабост срца — која се бораше за владу над њиме. Он одбаци сваку помоћ и корачи напред један корак испред жене и детета.

„Жиг је био на њему!“ настави он са неком врстом жестине. Био је решен да каже све. „Видело га је Божје око! Анђели су увек указивали на њега! Ђаво је знао за њега и пређао га непрестано својим ватреним прстом. Али он беше жиг вешто сакрио од људи, и иђаше с вама као дух, јадикујући, јер беше тако чист у грешном свету, и тужан што беше далеко од своје небеске родбине! Сада, на самртном часу, он стоји пред нама! Он вас позива да опет погледате на Јестирину скерлетно слово! Он вам вели да је оно, са свим својим тајанственим ужасом, само сенка онога што он носи на својим грудима, и да је тај његов властити ватрени жиг само слика онога што га је пекло у дубини његова срца! Нека овде стану они који сумњају у Божји суд над грешником! Глете! Глете страхвиту сведоџбу тога суда!“

Грчевитим покретом уклони свештеничку ризу са својих груди. Тајна беше откривена! Али би било безбожно описивати то откриће. За један тренутак, поглед ужасом запрепаштене гомиле беше упрт у то аветињско чудо. А свештеник је стајао, са пламом победе на лицу, као онај који у кризи најсилнијега бола извојује себи победу. Па онда паде доле на губилиште. Јестира га подиже мало

и наслони му главу на своје груди. Стари Родер Чилингворт клече поред њега, са црним мрачним изразом, као да живот беше ишчезао из њега.

„Ти си ми умакао!“ понављаше више пута: „Ти си ми умакао!“

„Нека ти Бог опрости!“ рече свештеник. „Ти си такође тешко грешно!“

Он скрете своје очи, које су се гасиле, са старца и упре их на жену и дете.

„Моја мала Бисерка“ изговори слабо, а на лицу му беше благ и мно осмејак, као осмејак духа који се спрема да мирно отпочине. Сад, када терет беше скинут, изгледало је као да жели да се пошали и понгра са дететом. — „Драга мала Бисерка, хоћеш ли ме пољубити сада? Онда ниси хтела тамо у шуми! Али сада хоћеш, је ли?“

Бисерка пољуби његове усне. Мађије беху побеђене. Велики приказ бола, у коме је то дивље дете учествовало, разви све њене осећаје љубави; и њене сузе, које падосе на лице њезина оца, биле су залога да ће она од сада знати за људске боле и радост; да се неће вечито борити са светом, већ бити жена у њему.

„Јестира,“ рече свештеник: „остај збогом!“ „Зар се нећемо више видети?“ шапуташе она. „Зар нећемо заједно проводити вечни живот? Извесно, извесно ми смо испунили једно друго овољиким болом! Ти гледаш далеко у вечност тим великим очима које умиру! Реци ми шта видиш тамо!“

„Мир, Јестира, мир!“ рече јој он свечано и дрхтаво. „Закон који смо преступили, грех са ужасом откривен — нека ти једино занимају мисли! Ја стрепим! Бојим се. Можда се нећемо никад више, за то што зборависмо својега Бога — кад нарушисмо однос међу нашим душама — никад више састати у вечном и чистом јединству! Бог зна! А Он је милостив! Он је доказао своју милост, више свега, у мојој беди, док сам на грудима носио ове ватрене муке! Али зашто је послао онога црнога, ужаснога старца да ми муке вечно распирује! Што ме је довео овде да умрем пред народом смрћу победнога срама! Да сам био поштеђен од и једне од ових мука, ја бих био изгубљен за навек! Нека је хваљено име Његово! Нека буде воља Његова! Збогом!“

XXIV.

З а к љ у ч а к

После дужег времена, колико је народу било довољно да уреди своје мисли у односу на горе описани догађај, било је неколико прича о томе шта је све било на губилишту.

Већина гледалаца сведочаху да су видели на грудима јаднога свештеника *скерлетно слово* — са свим налик на оно што га је носила Јестира Прина — утиснуто у месо. Што се тиче његова постанка, било је различних објашњења. Неки тврђаху да је пречасни Г. Димесдел, на сами дан кад је Јестира Прина први пут понела орамни знак, почео покајнички живот, и да је најзад завршио ужасним мучењем себе сама. Други, напротив, мишљаху да је знак постао тек много доцније, пошто га је стари Родер Чилингворт, као моћан врач, изавао с помоћу својих отровних напитака. Трећи опет — а ти су били у стану да познаду свештеникову особиту осетљивост и чудни утицај његова духа на тело — вероваху да је страшни знак био производ вечно раднога зуба кајања, који је прогризао из дубине срца напоље, и најзад јасно посведочио Небески Суд присуством овога слова. Читалац може бити изнемишљив о овим теоријама. Ми смо просули сву светлост коју смо могли добити о овоме предказању, и сада, пошто је оно своје учинило, радо бисмо избрисали његову дубоку бразду из свога духа где ју је урезало дуго размисљања у врло немилој јасности.

Чудновато је, при том, да су извесна лица, која су присуствовала целом приказу, и тврдила да нису ни за тренутак скидала својих очију са пречаснога Г. Димесдела, порицала да је било икаквог знака на његовим грудима, управо колико и на грудима новорођенчета. Нити су, по њихову казивању, његове последње речи признавале, нити бар издалека наглашавале и најмање учешће

од његове стране у греху због кога је Јестира Прина посила скерлетно слово. По овим поштовања достојним сведоцима: свештеник, свестан да ће умрети — а такође и свестан да га гомпла уврћује међу светитеље — желео је да, издишући у наручју ове пале жене, покаже свету како је ништавна људска честитост. Пошто је посветио цео живот људскоме духовноме добру, он је начинио од своје смрти причу, у намери да својим поштоваоцима даде велику и потребну поуку да смо, пред очима Бескрајне Чистоте, сви подједнаки грешници. Хтео је да их pouчи: да је и најсветији међу нама само утолико умакао својим ближњима, да би могао јасно увидети милосрђе које нас штити, те да потпуније одбаци варку о људској заслуги која би, са неким правом, хтела погледати на више. Не доводећи у сумњу тако велику истину, нека нам је допуштено да ову последњу причу с Г. Димисделу сматрамо као пример оне непоколебљиве верности са којом пријатељи каквог човека — а особито кад је тај човек свештеник — бране његово име и онда кад докази, јасни као сунчеви зраци на скерлетном слову, утврђују, да је са грехом умрљано и лажно створење од прашине.

Сведочанства којих смо се држали — један стари рукопис, написан по усменим казивањима лица од којих су нека познавала Јестиру Прину лично, а друга чула причу од савременика — јасно утврђују погледе које смо раније изказали. Између многих поука, које нам пружа искуство једнога свештеника, ми једино стављамо ову у облику изреке: „Буди истинит! Буди истинит! Буди истинит! Слободно покажи свету ако не најгоре што је у теби, а оно неку црту по којој се то најгоре може закључити!“

Ништа није било значајније него промена која се извршила, одмах после смрти Г. Димисдела, у понашању и изгледу онога старца званог Родер Чилингворт. Сва његова свага, сва његова животна и интелектуална моћ, као да га наједном напустише, те донста увехну, сасуши се и по готовоу ишчезе са овог света као ишчупана биљка која лежи спарена на сунцу. Тај несрећни човек беше увео за правило свога живота: да систематски гони и да се свети! И кад више није било ђавољег посла на земљи за њега, једино што беше остало овоме одрођеноме сармртнику, било је да оде тамо где ће му његов господар наћи пуне руке посла и платити му по заслуги.

Био би занимљив предмет исцртавања питање: да ли мржња и љубав нису једно исто у основи својој? И једна и друга, у крајњем развоју, захтевају присну везу и познавање срца; свака чини да осећајна храна и духовни живот једнога лица зависи о другом, свака оставља страшног љубавника, или не мање страшног мрзјоца, у очајању и тузи кад му предмета нестане. Философски посматране, обе страсти изгледају у суштини исте, изузев што се једна гледа у небеској светлости а друга у тамном и кобном сјају. У свету духова, стари лекар и свештеник — узајамне жртве на земљи — можда ће несвесно наћи да се сума њихове замаљске мржње и злобе претворила у златну љубав.

Остављајући на страну свако разлагање, остаје нам да саопштимо читаоцу још једну чињеницу. Стари Родер Чилингворт у својој болести (која је била исте године) и својом последњом вољом и тестаментом, чији су извршиоци били гувернер Белингам и пречасни Г. Вилсон, завешта велико имање, како овде тако и у Инглиској, малој Бисерки, кћери Јестире Прине.

Тако Бисерка, италијанско дете, ђавољи изданак (као што многи тврђаху све дотле) постаде најбогатија наследница свога доба у Новоме Свету. Вероватно да ова околност изазва промену у понашању публике. Да је мајка са дететом остала овде, мала би Бисерка, чим је стасала за удају, могла помешати своју дивљу крв са потомком најпобожнијег од свих пуританаца. Али убрзо по смрти лекаревој, жена са скерлетним словом ишчезе, а и Бисерка с њом. За дуго година, и ако је овде онда нејасан глас о њима прокрчио себи пута преко мора (као безобличан комад дрвета које таласи избаци на обалу са почетним словима имена), ипак никаквих поузданих вести не бејаше о њима. Прича о скерлетном слову претвори се у легенду. А моћ његова била је још јака и одржаваше у страшној

успомени губилиште на коме је издахнуо свештеник, као и градину крај мора где је становала Јестира Прина. Близу овог последњег места, нека деца играху се једно после подне, кад угледаше неку високу женску у сивој одећи где се приближује вратима градине. Та врата била су годинама затворена, али их она откључа. Било да зарђало гвожђе или труло дрво попустише њеној снази, било да се она увуче као сенка преко ових сметњи — тек она уђе!

На прагу застале, окрете се на страну, јер ући сама у ту промену, и преко прага куће у којој негда струјаше живот, било је може бити тужније и жалосније него што је могла поднети. Али то беше само за тренутак, па ипак довољно дуг да се могло приметити скерлетно слово на њеним грудима.

И Јестира Прина врати се и узе на себе давно остављени срам! Али где је била мала Бисерка? Ако је била још у животу, морала је бити у пуном развоју женске младости и лепоте. Нико не знађаше, нити се икад ознаде потпуно тачно: да ли је италијанско дете отишло прерано у девојачки гроб, или је њена дивља богата природа била умекшана и спремна за женску благу и нежну срећу. Али за остатак Јестирини живота било је знакова који су говорили да је она предмет љубави и пакље неких становника друге земље. Писма долажаху, са племићским знацима на себи, и ако за те знаке није знала италијанска херадика. У колиби било је ствари за угодност и луксус, које Јестира није никад употребљавала, али које је само богатство могло купити, а љубав измислити. Било је ситница, малих украса, драгоцених знакова вечите успомене, који су морали бити израђени нежним прстима по упутству срца које љуби. Једном видеше Јестиру како везе одело за новорођенче са таквом раскоши и уображењем, што би направили праву узбуну да се какво дете, тако обучено, појавило пред нашим трезвеним градом.

Укратко, у граду се веровало да је Бисерка не само била у животу, већ и удаћа и срећна и да се сећала своје мајке, и да би се јако радувала кад би њена мајка била с њоме на њезину огњишту.

Али је за Јестиру Прину било више стварног живота у Новој Инглиској него у тој непознатој земљи где је Бисерка свила себи огњиште. Овде је био њен грех; овде њена туга; овде је она имала да се каје. Она се вратила и поново узела на се — својом слободном вољом, јер и најштрији старешина тога гвозденог доба не би јој то запovedио — знак чију смо црну историју напред испричали. Никада више није тај знак остављао њезине груди. Али у низу Јестириних година, које беху испуњене радом, мислима и самопожртвовањем, скерлетно слово престаде бити жиг који привлачи презрење и гнев људи, већ оличаваше нешто што изазива сажаљење и страх, као и поштовање. И како Јестира Прина не знађаше за себи-чност, нити живљаше ради своје забаве и личне користи, народ јој повераваше све своје туге и невоље, тражећи њезина савета као од лица које је прошло кроз многи јад. Нарочито жене у вечитим парницама, кад би њихова страст била рањена, презрена, агажена, недостојноме поклоњена, или кад је дутала и била грешна, или са тежким теретом срца које нико не цени, не тражи, — долажаху градини Јестире Прине, питајући зашто су тако бедне и шта је тому лек!

Јестира их тешаше и световаше како је најбоље знала. Она их увераваше: да чврсто верује да ће у бољем доба, кад свет буде дозрео за то, кад то Небо буде хтело, Нова Истина бити откривена свету, која ће поставити односе жене и човека на поузданој основи узајамне среће. Раније у животу, Јестира је узалуд уображавала да и она може бити та изабрана пророчица, али је одавно увидела немогућност да икаква мисија божанске и тајанствене истине буде поверена жени грехом окаљаној, притиснутој срамом или која носи терет доживотне туге. Аиђео и апостол новог открића мора доиста бити жена, али смерна, чиста, лена и мудра; и она ће проповедати не кроз суморну тугу, већ кроз небеску радост; она ће показати како нас света љубав може усрећити најистинитијим примером таквог живота успехом крунисаног.

Тако говораше Јестира Прина, обарајући свој поглед на скерлетно слово. А после много, много година, нов

Један гроб беше ископан близу другог старог и упалог у гробљу (пored кога је доцније сазидаана Краљевска Капела), али са међупростором као да прах ова два спавача нема никаква права да се помеша. Ипак један надгробни камен служаше за обоје. Свуда наоколо беху споменици са урезаним грбовима; а на овој простој плочи — као што пажљив посматрач још може приметити и застати збуњен његовим значењем — виђаше се нешто изрезано на лик каквог хералдичног знака. Та плоча имађаше и девизу, а њезине речи могле би послужити као мото и кратак опис наше олим завршене легенде. Плоча је мрачна и осветљена само једном вечно запаљеним кандилом тужњивим од сенке.

На црном пољу те плоче сија само слово А.

Рудолф Вирхов

Рођен 1. октобра 1821. године у Шифелбајну, ступио је као осамнаестогодишњи свршени матурант у војно-лекарски институт у Берлину, где је после 4. године добио докторску титулу и као млађи лекар ступио у завод Charité. У том је заводу именован 1843. год. за професора. Већ у првим годинама свог научарског рада обратио је пажњу на се због својих одличних студија и расправа; 1847. г. засновао је, као приватни доцент у универзитету, веома цењени *Archiv für pathologische Anatomie, Physiologie und Klinische Medicin*. — 1848. г. свестрано је проучио и реферовао о тифусу који се због глади појавио

у Горњој Шлеској. Одмах за тим покушаше да га, ради народног здравља, кандидују за посланика, али се то не сврши како се желело, јер Вирхов тада још не имађаше 30 година, без којих се не улази у скупштину. Шу то га не задржа од политичког рада на зборовима, те се и данас прича о бурним скуповима које је Вирхов одушевљавао својим говорима. Због тога му је 1849. г. одузела влада место у Charité, где је, после протеста Лекарског Удружења, поново враћен. Али пошто га баш тада Вирцбуршки универзитет позиваше за професора Патолошке Анатомије, он се реши, прими позив и оде у Вирцбург.

РУДОЛФ ВИРХОВ

Тако је Вирцбург постао колевка његове научарске славе и зборница многобројних медицинара, јер хитаху Вирхову да чују најодлучнију и најпоузданију реч научарску. Дотлашњу теорију о ћелији нашао је Вирхов одважно и ступио у полемику са Рокитанским, из које је изашао као победилац. Већ пре завршетка својих истраживања, 1856. г., отишао је Вирхов у Берлин, одакле су га непрестано позивали. На две године по доласку у Берлин, дакле 1858. године, објавио је Вирхов у целом свету прослављено дело своје *Die Cellularpathologie in ihrer Begründung auf physiologische und pathologische Gewebelehre*. И ако су у овом делу, у низу година, сад понека места исправљена или допуњена, ипак је оно основа модерне медицине и најбољи путник за лекаре. —

Поред редовних предавања у универзитету, примио је Вирхов у своје руке и управу Патолошког Института, те га је уредио по свом нахођењу тако да је још изада углед сличним заводима. По повратку у Берлин био је изабран за општинара, те Берлин има највише њему да захваљује за поправање здравствених односа у немачкој престоници. Његов рад није остао само на уништавању зла, већ је нарочито пажњу обраћао да се зло и не појави. Подизање болница вршено је по његовим прописима, а те прописе примише и сви већи светски градови. Нарочито се бавио и о проучавању канализације, и што данас Берлин у својој канализацији има поузданог чувара од разних зараза, највећа је заслуга Рудолфа Вирхова. У читавом низу година, не само за Немачку већ за цео свет, узимао је Вирхов иницијативу или је био саветник у питањима о људском здрављу.

12. октобра о. г. прослављен је у Берлину његов осамдесет-први рођен дан на званичан, напредно сјајан и звучан начин. Чак се овом приликом чула реч „апотеоза Вирхова.“ Донста, сјајнија и свечанија јубилеј не да се замислити.

Вирхов је, крај све своје дубоке старости, остао млад и несравњено радан. Он ради увек и одмара се само врло мало, за време школских зерија. Сарадник једног француског листа посетио га је летос у Швајцарској и вели, како стари учењак врло лако сноси својих осамдесет година, како је пул духа и добре воље. Прави младић. То не беху само обични конвенционални изрази, кад му приликом јубилеја рече један говорник:

— Ми ћемо једва чекати да дође и ваша деведесета година и наћи ћемо вас међу нама истог као што сте и данас: пуног живота и здравља.

У Берлину је све, што има какав било учени назив и обележје, сматрало за част да дође и поздрави јубилара. Све академије, сва велика учена друштва беху послали своје представнике. Васцела Јевропа беше присутна. Француска беше послала сенатора Корнила, одлична бактериолога; Енглеска — лорда Листера, славна хирурга и т. д.

Први говор пред новрејем Вирховљевим, у новом Патолошком Музеју, држао је доктор Штут, министар јавне наставе.

— Ја желим, рекао је он, довршујући свој говор: да дух, из којег је произашло незаборављено дело Вирховљево, и даље задахнује, оживотворава нашу медицинску школу.

У току неколико часова, говори су се низали један за другим. У вече беше великолепан банкет у дворници „Изгубљених Корака“ у парламентарској згради. Ту се могле чути пуне садржаја захвалнице Вирхова и безбројне здравице. Доктор Корнил, заступник француске, беседно је у име својих колега из Француске и нарочито је истицао улогу Вирхова у стварању Целуларне Патологије. Лорд Листер беше донео адресу Краљевског Друштва у Лондону. Великом патологу би приказана једна плакета, која представљаше услуге које је он учинио медицини, са посветом на латинском језику од ученог патолога талијанског, Бачелија. Више је од двеста лица присуствовало овом банкету који нико присутан неће моћи заборавити.

Професор Велдегарс, трајни секретар научне академије, предао је Вирхову, од стране немачких лекара, дар

од 50.000 марака, да би се тим потпомогла једна научна установа у част Вирхова. Најзад је министар Штут објавио, да је цар подарио јубилару велику златну медаљу за научне труде и прочитао је царско својеручно писмо.

Ничега мало није било при светковану ове осамдесетогодишњице. У свем свету радо признају да је седи лекар заслужио та ретка одликовања. Поред Пастера можда ниједан човек није имао већег утицаја на напредак модерне медицине. Несравњен лекар, клиничар, физиолог — он је основао Целуларну Патологију; схватање правилно и плодно. Болест организма је само болест ћелије која сачињава и одржава тело. Ћелија је оно што је нападнуто — она је оно што треба чувати. У врло важним списима, Вирхов је развијао студију живе ћелије, њених модификација и трансформација. Он је науци подигао највеће предан споменик. Захвалност му дугује цело човечанство.

Dr. Ч.

Сима Игуманов, српски добротвор. — Сима Андрејевић Игуманов подигао је у Призрену православну Богословију и оставио непокретно имање у Београду, кога је приход намењен на издржавање Богословије и школовање младих из Старе Србије. У Турској он је урадио оно, што је Текелија урадио у Аустрији према својој могућности, месним потребама и приликама. Он је народни добротвор. Својим трудом и знојем он је зарадио капитал и жртвован га своме роду и племену. Стога је вредно, ма у најкраћим цртама, да знамо његов живот.

Сима је рођен на три Јерарха (30. Јануара) 1804. г. Као сироче одрасте код свога брата, игумана у манастиру Св. Марка, са чега су га и звали „Игуманов Сима“, по чему се доцније и назвао Игуманов.

Манастир је Св. Марка више села а изнад реке Корине, према Душановој ливади, на 3 часа од Призрена. Ту се Сима учио књижи код брата, ту је одрастао усред српских споменика и слушао историју свога народа из уста самога народа. Око 1820. год. врати се у Призрен својој кући и поче да тргује. Године 1830. ступи у ортачину с пашом, да би могао подићи фабрике на р. Бистрици више манастира Св. Аранђела, где је сахрањен Душан. Кад 1835. год. уклоне из Призрена пашу, овај захвати Сими капитал од 200.000 гроша. Око тога је вођена парница. Сима продужи радњу. Ожењено се Султаном из породице Вукића, која му роди кћер Софију и сина Манојла. Живео је и у Цариграду, а из њега се пресели с трговином у Одесу 1846. год.

Године 1861. Сима је преко Србије ишао у Призрен, и по црквама скупио јадне и жалосне дрвене путире и однео у Русију. Услед тога, махом су све цркве у Старој Србији добиле како књиге тако и округе и утвари привезене. Од своје стране овет Сима је слао књиге и отварао школе. У Сиринићској жуци подигао је дивну школу о овом трошку, а у другим местима помагао општинама и својим моћним утицајем радио да се отварају школе. Како унапређење школа и свештенства поглавито зависи о митрополиту, Сима, да би за ту радњу придобио рашко-призренског митрополита Мелентија, пошле му из Русије на поклон митру, округ, јеванђеље и диван сервис за домаћу употребу. Он је за скупе новце откупио више кућа и плацева, на је то све уједињено и подигао наплату за богословију под заштитом руске царевине, у чему има огромну заслугу бивши руски Призренски ковоуа Н. С. Јастребов. Сима је нашао и учитеље, од којих треба споменути имена: прве ректоре архимандрита Саву, и Ставрића, родом из Босне, који је савршио Кијевску духовну академију и о Симињу трошку послат у Призрен.

У том зацеси Симу највећа несрећа: умре му у Куреку јединац син (Манојло) 1871. г. Сима падне у очајање, разболи се и после оздрављења напусти сву своју велику радњу и све своје фабрике, па се пресели у Призрен. Живео у Призрену, он је сву своју напну и љубав покљонио школама и старању о подизању школа. Немилнице је на то трошио новце.

Сима је био необично поштен, частан; држао је дату реч. Најмилије му је било зборити о српској прошлости, о манастирима, о српској будућности и т. д.

Пред рат 1875. год. Сима се настани у Београду. У првој рату Арнаути западу на Призрен и прорешетају курсу-мима Симињу школу, али је његови пријатељи Турци одбране. Сима је школу поправно.

Тестаментом је све своје имање оставио на своју школу и на школовање, или овде или на страни, младих из Старе Србије. За татора је поставио српског митрополита и два трговца. Године 1882. он оде из Београда у Призрен, где од канале премине друге године (1883.) у часни поост. Био је колник патриота, толико исто побожан Србин. Сарањен је у цркви Св. Марка у гробници свога оца и мајке. Ту је приву он подигао, украсио, прибавио јој земља и шума и био прави њезин ктитор.

Нека му је лака српска земља, коју је тако ватрено љубио. Опширније о Сими Игуманову види чланак П. Срећковића у I књизи *Браства*, којим смо се и ми послужили.

Сеоба Срба под патријархом Чарнојевићем (Сликао Паја Јовановић). Оригинал ове слике спреман је био, по поруци патријарха Георгија Бранковића, за мађарску Миленеумску Изложбу, да без речи а силно, уверљиво и историјски верно покаже свима и свакоме како је један део народа српског извршио сеобу своју из Старе Србије у Угарску; да покаже, да то није било долази сиротиње или просјака, већ долази народа једног, уређеног и са својим поглавцима и духовним и војничким. — Оригинал је ове слике у Саборској Дворници Карловачке Патријаршије.

Владика Петар II Петровић Његош. — Клањајући се тенију овог великога песника српског, доносимо, о педесетогодишњици његове смрти, веран лик његов, носим што га је Српства родила, што је српско име увећао даром и славом својом.

Слава му и хвала!

Над Сталаћа (сликао Ђ. Кретић). — Ко не зна народну песму о паду Сталаћа, о којој Пријезди и Јелици вериој дуби његовој, госпођи разумној? То предање народно забележио је кичицом на платну Борђе Кретић, академски сликар. Репродуцију тог његова рада износимо у овом броју пред своје читаоце, уверени да ћемо угодити њихову српском поносу.

Нацрт споменика Јовану Рајићу (А. Теодоровић). — 11. децембра о. г. навршио се сто година од смрти великог богослова и историчара архимандрита Јована Рајића. Тога дана приређена је у Сремским Карловцима скромна али пуна пијетета прослава његова имена. Пре подне био је помен у Св. Вазнесењској цркви (где је Рајић крштен), а по подне, у гимназијској дворани, била је свечана седница богословско-књижевног друштва Слога са одабраним програмом. — Још за митрополита Стратимировића заснован је фонд за подизање споменика Јовану Рајићу. Фонд располаже, како чујемо, сумом од близу 7000 форината, те би већ било време да се намера и у дело приведе. Слика коју доносимо у овом броју, представља нацрт споменика како га је замислио још пок. А. Теодоровић.

Рембрант (сликао Рембрант). Ову слику доносимо у овом броју уз чланак истог имена.

Немањина црква код реке Бањске. — Ово су остаци онога храма који Стеван Немања подигне у Топлини у почетку своје владавине. Ово његово дело беше и узрок ратовања са браћом, а у исти мах и пророковање његове славе и величине.

Бадњи дан у Далмацији (сликао Р. Отенфелд). — Колико је јединства и обичајама Срба, свих и свуда, показује и ова слика прославе Бадњана. Доносимо је са нарочитим расположењем, уверени да ће угодити сваком брату Србину, свакој сестри Српкињи који воле озбиљна рачуна о свом народу.

Свети Саво миру завађену браћу (сликао проф. Ст. Теодоровић). — А када је дошло и до расире између браће рођене, Стевана и Вукана, најмањи брат њихов, Свети Саво, понесе моћи очеве и помири браћу своју за срећу њихову и добро народа српског.

Угувимо овај велики догађај: Срби смо, браћа смо, волимо се и не дајмо да дође ни до какве распре, ни до каквог неспоразума!

Рудолф Вирхов. Види чланак о овом немачком илчучару који је у овом броју.

ХРОНИКА

Порекло човека. Јавно предање *Ериста Хекела*. Превео *Гер. П. Ивковић*. Са сликом пишчевом. У Београду, штампарији Стојановића и Тимића. 1901. — 8°, страна 72. Цена 1 динар. —

Хекел, највећи поборник Дарвинизма у Немачкој, расправља у овом предавању једно од оних великих општих питања која одавна занимају не само стручног зоолога већ, у опште, и сваког образованог човека. «Како је порекло нашег племена, које су границе наше моћи над нама, којем циљу ми тежимо, — то су проблеми» вели лено *Thomas Henry Huxley*: «који се непрестано и с несмањеним интересом намећу сваком човеку који изађе на свет». Отуда је лако разумети, што су се о овом питању — о пореклу човека — бавили многи мислиоци и научари. Многи су од њих ступили пред тешкоћама и опасностима на које су наишли, нада су се решили да самостално одговоре на ова питања и дођу до таквих резултата који се нису допалади свету. Још се *Darwin* (у свом знаменитом делу *Постанак Чела*, 1859.) узгред дотакао овог питања. Ну *Huxley* је био први који је 1863. год. потанко испитао ово питање, и доказао: да се човек мање разликује од виших мајмуна по они од нижих него од репа. *Darwin* је дошнје, 1871. године (у своме делу *Порекло човека и пољно одбирање*) изнео сва своја посматрања о пореклу човека и дошао готово до истих резултата које је већ изнео *Huxley* (у својим делима: *Ошита Морфологија*, 1868. г., и *Природна Историја Постања*, 1870.) — «да је се човек понајлак и поступно развио од нижих китмењака и то понајпре од мајмуна».

У овом предавању Хекел нам не износи ништа ново што већ није изнесено у поменутих делима, али начин његова излагања, дијалектичан и одушевљење с којим износи и брани научне истине, у пуној мери заинтересују читаоца. У том предавању Хекел критички испитује све полатке које нам Палеонтологија, Упоредна Анатомија и Онтогенија дају за решавање овог питања. Осветљује модерно схватање наше о пореклу човека, као и о његовом месту у природном систему. Стога и препоручујемо својим читаоцима ово занимљиво предавање у српском преводу.

Др. В. В.

Јован Дучић: Пјесме (прва књига, Мостар 1901. стр. 163 на 12°).

Испирација, идеја, и израза, у Дучића су у сликама. Он све види у сликама, и све изражава сликама. У њима је рељеф предмету, декорација сцени, драперија гесту, у њима су симбол и алгеорија идеја и осећања, којих у Дучићевој поезији нема без тог спољног сликовног израза. У том спољном, видљивом или замисљеном, што се може ма у најнеодређенијим контурама сликати — али увек може сликати, — у том свету

форми и боја Дучићев је свет. Идеје ако имају нечег стварног и великог — а он их не види нити тражи дубоко — морају му будити ма у најмагловитијим сензацијама тих сликовних импресија, осећања не могу бити без тог видљивог израза и симбола. Нитимне исповести, причане епизоде, драмске сцене сликане су; вајастратније сањарије изражене су пластичним персонификацијама. Сваки појам сликован, и свака слика неисцрпна метафорама и симболима; свако осећање праћено гестом, и сваки гест довољан и најимпресијанији израз осећања. Једна тужна Прича сарањена је

Под густом врбом и високим хумом;
на Старој арфи „новоћни аићео у магловом везу“
... Жалосно гласе из мртвила буди
...
Док их пр'јеме
... засина прахом и увија мраном...

или,

... То је ноћ што сањива лута,
Прошаа је врх отаза и самотних пута
И у грању лисном, пуном крупне росе,
Завела одијело и дугачке косе.
Где врх трња ено магла полубјела —
То јој оста комад растрганог вела.

Вера никад није без олтара и мадона, ни Драма без арене, правда без „узвишеног трона“, ни меланхолија без сутона и боа без ноћи; слутња, Чежња, нада, никад без својих пластичних персонификација. Љубав, вечно будна је

Ко сфинксе гранитни на пјешчаној равни
Што ове док снава, он сам и'јемо блје —
Вјековске ноћи над њиме су прошле
А он ни тренут задр'јемао није!...

успомене су, «с бл'једом зором», у сузама расутим по узглављу, или, у старом дворцу

Облаци ноћни врх којег пролећу
И дуге лозе, бршљен и зимзелен
С јабуном старим где се дижу гори;
У опустошеном дворшћу широком
Старинска чема где тужно ромори...

У најмагловитијим сањаријама, постока оторска хелија није без простора и линија, без видљивих сликовних облика и поређења; осамљен песник је

... ко птица са сјеверних мора
Становник магле и острва леда.
Што пјева жудно намећ ледних гора;
Не питајући да л' је когод гледа,

или:

... Вјежећи од јаве
Ко галеб пала на вал што жуберка
Да засне на њем...

Од слике идеја и осећања, идеје и осећања изражене сликама; У томе је најбитнија црта Дучићеве поезије, и у том је извору његов таленат нашао најјачег и највернијег израза.

Збирка *Пјесама* показује најбоље како се он тим путем и развијао. — У *Јадранским сонетима* је неколико лепих приморских акварела, загрејаних овде-онде лаком наговештеном емоцијом, увиђених веком тајанственом магловитом меланхолијом. То је

Море!... море!... море!...

у тихој вечери, у страниј ноћи, море у валма, море³ с недогледном пучином,

... куд тамаси, куд за'езде ходе.
Куд јуре вјетри и гдје давак трне —
Тамо у пустиш, коју мрак огрне
Док јој се оркани у дубини роде...

море с острвом, које је „зарасло у шуми олуна“, и

Ко при галеб лежи напред морских вала,

острвом Матавуљине *Посарете*, са „славином првим отањем на рубу обала“, и малином привлицом чији „врх звоника“

Вирн из маслина, топола и ива;

Једна сарањена драма у валма, једно „гробље под широком водом“, једна сањива рефлексива, једна пробудена успомена: један оживљен албум свежих сликаних импресија, у лакој дискретној емоцији, у тачном раскошном сонету. У *сумраку* је један мистично симболичан пејсаж; песма врло карактеристична за Дучићеву инспирацију у слици:

Мрак засина шуму, р'јеке, цв'јет и камен

Ено једно гробље. Ту леже сељаци,
До сусједа сусјед, другар до другара,
И док ко кандила гасну задњи зраци,
Побожно капела сред њих стоји стара.
А даље у сазу задњи огњи згасли —
Ноћ, и ту се спава, ... А ко сабласт чудна,
Међ гробљем и селом још кривула стаза
Бијела и гола, кратка, вјечно будна...

Колико дубоко импресиивног у том загаситом, меланхолично-индиферентном колориту, у тим тако тајанственим и тако простим детаљима, у тим упростићеним, без цртежа и ошлости, крупним потезима, у том Метерлину израженом Шива де Шаваном. Такве су, без симболизма и парафеније формом, *Залазак сунца*, *Зима*, *Новембар*, прва песма *Јесених елгија*; у њима је с још неколико расејаних места у *Пјесмама*, оно што ориска поезија има најсавршенијег у опису и најновијег у изразу. *Венецијанске ноћи* су у маниру познатих романтичних трагедиста са гондолом и гитаром, пуне злата и пурпура у бојама, безбрижнота у изразу, и врло срећне ћеретаве музике у ритму. У *Пјесмама Лејили* је једна романтична љубавна легенда у врло израженом егзотичном пејсажу, и са сликама које су искреније и са више осећања дате по у већини других. *Последње пјесме Лејили* су с нешто локалне боје и реалистичних појединости, с неколико доживљених момената и интимних исповести: само, све у научни одвећ тражених слика, намештених речи, извијеног и силованог израза. Са њима већ смазимо у прве стране поезије Дучићеве. *Моја пјесма*, *Пјеснику над гробом*, *Визија*, *Мелодија из Алхамбре* су из тих првих по времену радова песничких и наузев општих замјерака најранијим песмама Дучићеним, не показују ничег особеног. Оне су судбине и порекла *Јесених елгија* и *Отаџбине*: скуп и рђаво плаћен дуг Војиславу, монотони манир усиљених меланхоличких сањарија, помпезног и емфатичног израза, претрпанних и замрљаних фигура, тешких фраза, и крупних и мртвих речи као природи коју траже да сликају. — Хронолошки преглед *Пјесма* показује једну напорну и заобилазну каријеру. Дучић је морао да прође општом судбином наших самоучних и напуштених себи талената. Срећом, он је умео, и одлучивије по и један други, ослободити се те несамосталности. Хваљен баш у слабостима, он само овој личној критици и развићу може да буде захвалан што није остао на тој храброј странпутици; и, ако је у Дучићу печег сродног или бар најпомоћнијег примамљивом угледу који још и давак гуши многе његове савременике у стиховима, његов таленат и поетска индивидуалност само више добијају релефа што се и из те меке и природне везе умео отргнути. Од *Јесених елгија* до *Јадранских сонета* прећен је један напредан и право ногоћен пут. Таленат је тај исти, тамо и овде. Он није остао без прилике да се покаже ни у *Јесених елгијама* и *Отаџбини*, у којима има стихова који се не морају стидети најновије поезије Дучићеве. Само, док су тамо битне особине његове у другом реду, док су реторско средство и декорација усиљеној теми и спутаном маниру: еманциповане и развијене, оне су овде спонтан извор и параз његов. Колико је далеко од бескрајних варијација неких конвенционалних мотива, изражених насловом и неколиким невезаним фразама, нагубленим у замрљаном и загушеном

пејсажу мртвих детаља и нехармоничних боја: — од низа не-повезаних диспаратних компарација, у којима се не очекује на којој ће се стати нити предивња идеја коју ће посљедња у једној срећнијој варијанти неочекивано избацити: — колико је далеко од тог збуњеног и заморног стиховорства, — до свежих акварела у *Јадранским сонетима*, до загрејаног романтичног дневника *Лејили*, до сепсуалног мрамора у *Ћезњи*, до дубоког мистичног симбола *У сумраку*, до умиреног пурпура и „промукаог воденичног точка“ у *Заласку сунца*, и до, чак, ћеретаве гасконаде *Венецијанских вечери*.

У тој еволуцији Дучић је прејурно и ериско аматерско књижевништво и лутање по угледима. И од *Заласка сунца* требало би рачунати са врлинама и мањама једног развијеног талента: да, и у последњим и најбољим песмама његовим не би требало још непрестано видети пре један општи и дефинитивно упућен, него ли и потпуно изражен и одређено изражен карактер. Збирна *Пјесма* је још, прво, незауствална историја једног талента, и кад не би било других, критика има врло деликатних тошкова да да једну потпуно слику и неогрону оцену његову. Не спобивајући се тог баналног окозишења, критика ће неогрешнија бити ако одсечној глобалној формули суда претпостави што ближу — омет сугестивну али са мање грубих потеза — психолошку впаљаву његову. — Карактер тај, није још изражен увек доследно и на начин који овај уметнички род тражи,

Не застајући на томе колико је тај извор импресија у сликама узан и каткад индиферентан израз једног талента у поезији, ова особена поезија изискује, више по и једна друга, врло деликатних уметничких захтева. Њој је мање по и једној другој довољан само природан таленат. Ако неће да остане на судбини једног стихованог описа или фотографије, било да у инспирацији иде од слике идеји или да идеју изражава сликама, ова мора у обојима да нађе спонтаног, поетског израза, да нађе одговарајућих боја, не губећи никад рељеф главне идеје и хармонију целине и делова. Једна песма, ма с колико срећним импресионим сликама, биће исто тако мало песма ако тражи заморни напор да сводира неку далеку тражену алегорију, као ако се у стиховима задовољи једним лепим и живописним мозаиком непознатих слика и диспаратних боја. Са поетском и сликарском упечатљивошћу, ова тражи особито развијену артистичку осетљивост нијанса у сензацијама, она тражи богат извор свежих импресија у таленту у коме ће слике обновљене и оживљене добити један особени интензивнији израз, не губећи зато — ни у најидеалнијим формама — оних битних реалних црта преко којих се само оне могу преносити и утицати као такве на нас.

У поетској „прилици“ Дучићеве је једна страна која је, ако не увек собом, начином на који је изражена, каткад тешко помрљива са тим захтевима. Љубани ка пластичном и живописном, очекивало би се да следе и сликање са одређеним контурама и бојама. Дучић воли неодређено... неодређено у једној нарочито траженој и замрљеној средини мало познатих романтичних и егзотичних детаља, у једном особеном свету, који ће најмање строго тражити одсечних линија и одређених боја, у коме ће најслободније испредати легенду живота са легендом средине: у неодређеним сензацијама наговештених осећања, маљовитних идеја, растегљаних форми, неразаданих боја. Он који слика, једва да је се у неколико места заборавио да да импресију онога што смо се ми с њиме прошав и видели. У доживљеној историји или у сањаријама, његови су стихови увек у пустињи, у земљи бамбуса и лотуса, у старом негде напуштеном дворцу под сводовима Алхамбријим, на пегадшој венецијанској Пијацети. *Јадрански сонети* имају маслине и смокве, али немају Далмације и Јадрана, *Последње пјесме Лејили* имају „опустошено двориште широко“

Старинска чесма таје тузио ромори...

али немају Мостара... То једино профано географско обележје је на корицама књиге... Своје класичне индиферентне слике храни он митологијом и католичким ренесансом. Као Теофило Готије, „католички паганец средњег века“, он залуљено пена Малону, он слика капелу, кивот; његово дивљење и вера не могу бити без олтара, ни његови „озарени ликови“ без орола. И тај особени, егзотични и сањив свет омотан је неким маљовитом, нераздвојном копреном загаситих боја и меланхолично симболичних детаља. Три четвртине песама Дучићевих су у ноћи. Он воли

... Ноћи, њиве мутне зборе
И њиве тинине и њиве олује
И њиве ријеке над страховито хује
И потоке њиве кад сјетно роморе

Сваки цвјетак, камен, талас, лист са горе,
Звук свој има у њој; сви шапћу и струје.

Ноћи, у „суморном акорду сјете“, с „мртвим цвјећем“, „жалосном ивом“, „празним побом“, и „плачном мадоном“. Том неодређеном и симболичном меланхоличном свету нишао он је гдједе необично погођеног и импресиивног израза. У његовом „пличу цјетрова у дрвећу голом“, у овом припоку мајке што звони још дубоко у ноћи док

... ледево небо ћутало је само
И капала вода са дрвећа гола...

у овом сировом детаљу

... Ту леже сељаци,
До сусједа сусјед, другар до другара,

и сабласној ствари *У сумраку, у немој Тајни таласа* (која је иначе слаба песма):

Аз' нит шупти грање,
Нити цвјеће мори,
Нити итиче цјева,
Нити вјетрић пири
Тек изнад обала
Струје мекн гласи,
И в'јемо, побобно
Промичу таласи...

у бакарној боји сунца на заходу, у овом тајанственом таласу што „мрмља негдје дубоко под травом...“ док „росе трепти. Продјећу свијетлаци...“ у њима је неколико слика и потеза каквих орника поезија могла није још имала. Само, тај особени и симболични свет Дучићев није без својих слабости. Поред артистичке виртуозности у изразу, ова страна у песнику није увек без нечег заморног у монотонији меланхоличних детаља и боја, који пресићено понављањем постају безбојни и индиферентни. Неодређеност у идејама, савишност у сликама, загадите и меланхоличне боје, и слабост за апстрактним, романтичним и митолошким, дају често свему мутан, магловит и заголетан карактер, а с омишљама у техници и језику, промаше ефекат и најбоље ствари.

А тих омишљака... има у Дучићу. И ако је његов таласат упућен на жанр који тражи њиве по икоји други савршену правичност у изразу и форми, у *Пјесмама* још се може очекивати у том погледу. Употреба речи још је лабава, фраза често конвенционална и усљедна, возивање строфа и слика намештено, језик и граматика непоштедени*). — Епитет Дучићев није баналан; он је пре магловит, каткад однећ тражен, и мало очиглаван. Тежина за сваки одведе га често тако необично — и ако не лакно — тако далеко и ретко асоцијацији ствари и епитета, да нисмо свикнути ни припремни да их видимо у тој вези, и епитет или прође неопажен или врећа као неприродан и нетачан. Прао даје индиферентну и заморну монотонију мртвих детаља, друго ослаби — ако не промаше — главни утисак једном ексцентричном дистракцијом. Кажу да камелије не мирну, свеједно: ми смо их и сињора осетили у овим стиховима:

И торњева деведесет
Кад покрије ноћ и тама,
Ја ружични фењер палим
У гондоду сједам с вама.

Ја умпрем љубећи вам
Ваше очи ноћи дивје,
И свизано ваше косе
Гдје мирну камелије.

Потоци течни могу протећи неопажени, али *сри мјесечев латан или црвен* — кад ту боју ништа друго не тражи, не припрема, нити брани као мирисаве камелије — *сри мјесечев црвен боде*. *Крава месец* је један од најјачих епитета у народној поезији, али он тамо никад не долази само ради промене боје или слика. С пресићеним сликама, такви епитета убијају и де-

*) Апострофи ради броја слогова и слика; синтактични галиматјас у реду речи и усљедном возивању са док, а, али; бривање синонима итд.

таљ и целину. Непоудана употреба речи и претерана слабост за сликама доведу до тога, да речи престају значити ма што, изгубе природу, атрофишу се. Читате песму у којој је сваки стих одвојено истакнут, пресићен фигурама, и свака реч за себе наглашена без обзира на положај и значај у целини, тако, да на крају нити сачувате детаље, нити добијате слику. То је махом рашијан песама Дучићевих, и с њом не треба строго рачунати у суду о данашњој способности његовој. Друга слабост карактеристичнија је и дубља, и она би у ову суземљену алишеу омишљака могла ући само због своје снољне страви. Та карактеристична слабост је у *фрази*, у ономе што смо ми научили тиме да зовемо у једном необичном, намештеном изразу, с калотецким гестом и звучним речима. У ономе што се у Дучићу на првим редовима учини тако док се не позна сва, и што у њему не може остати с тим именом. Као необични свет који слика, он воли необичну везу крупних апстрактних појмова, необични обрт реченични и необични избор речи. Кад та смела оригиналност промаше, израз постаје усљедан, претенциозан и емфатичан; неприродан, и ако најчешће врло некрп у песнику. Јер тај често необични начин изражавања само је једна црта из општег карактера *Пјесама* и песника.

У тој *фрази*, поред ауторских грехова, има нечег сталног, Дучићевог. Оно што нам се чини и што ми зовемо тако, у Дучићевом изразу има нечег његовог — истинитог, нечег што је израз и начин изражавања једног особеног духа или (најчешће) једног особеног стања духа; нечег својственог и спонтаног. У његовом „визичности бола“, у његовом „чару светињи и значењу суза“, у „суморном акорду сјете“, у његовим сликарским апстракцијама и живописној романтичној легенди, у његовој пластичној митологији и његовом меланхоличном мозаику, — издваја се нешто особено, заједничко, — издваја се један особени изражени живот и свет: свет лако романтичан, савишно живописан и симболичан, овалан меланхоличан, пун младњески чаривог у песимизму и проливеног и увелог у страсти, пун тарасконаде у збиљи и меланхолично индиферентног у филозофији. Његова осећања су пре преведена на непосредно изражена: његова туга је реч у којој је увек нечег религиозно и мистично дубоког, али која не убија; бол и очај уздуцају се велим сузама, али које не раздиру, и у којима викал није без неких пластичних компарација, светих католичких реминисценција и пролазног сенсуализма; његов гнев се утоли једним фијуком ханшара, фијуком у коме је више музике и геста но крви и свирепости; његова страст је у једној тренутној, паговештеној емоцији, сакривеној и дискретној у осећајном изразу, али гасконски разметљивој у речима и гестовима, и увек врло присебним, естетичким гестовима... Јер он воли савршену форму више но што смо ми кадри и свикнути да разумемо да у тој присебној, врло артистичкој и врло траженој измреној лезоти може бити искреног и спонтаног покрета. Његове слике и гестови имају више од реторских и спеничних ефеката, његов симболизам није само једна поетска форма. У Дучића, у њима је један особени, својствени, вид ствари и појава у животу; један особени, својствени, можда једини — али извесно најјачи извор естетичких сепзација.

Са те измерене естетике, наљуда, на Дучићеву лири и недостају друге, блиске нама, човечанскије жице... Ако љубавна легенда не трни у тој идеалној естетичкој атмосфери

Крај шумног мора, гдје се вали пјене,
Гдје мјесец сија и путују звијезде
И сву ноћ дугу пјенају свирене

има идеја и осећања која теже налазе класичних и католичких персонификација. Ако би се ово и учинило неким закопчаним савестима, како кажу Французи: *тражити иодне у четрнаест сати*, данашња генерација не сме прећутати ову замерну својим песницима. Ми се никад не можемо помирити с тиме, да они, који су с нама одрасли, који су међу нама, с којима ми општимо истим језиком, и с којима ми треба да делимо једно тако узвишено, тако дубоко човечанско и тако деликатно осећање — естетично осећање —, да ти људи имају тако мало заједничног са нашим нервима и мислима. Ми ово не избегавано рећи овде тим пре, што је Дучић у *Пјесмама* показао да може бити и мислен и осећајан, и што бисмо и ми желели да проречемо, да из ове незаустављене еволуције једног савесног артиста и данас можда нашег најбољег лиричара — може изићи један велики песник.

Изнад наше моћи, драма у четири чина од *Бјернсона*. — Захваљујући вредној Управи Дрезданске драмске куће дама се прилика њеним посетицима, да још одмах у почетку ове сезоне виде пред собом и други део чувене драме норвешког старца. Успех, који је други део имао у кругу литерарних пријатеља, нагнао је Управу да комад преда и широкој публици и она га је збољски и са одушевљењем примила.

Иста тежња која се као првени ковац проваљачи кроз цео први део — решење извесног друштвеног проблема — нашла је и овде свој потпуни ослонац и на видик изашла целокупном јачином својом. Бјернсон се не занима цртањем карактера (и ако су они у њега до крајности верни), јер су такве ствари за њега ситуација. Главни део и сва сила моћног мислиоца посвећени су решењу хитних савремених социјалних и философских проблема. Овога пута он се такође латно једнога тако рећи „горућег“ питања које сваки даном све јаче изискује потребе свога решења: он третира Радничко Питање. Имајући на уму како је науперизам и јад, скопчан са њим, довео данас једну читаву класу, познату иначе под именом четврте класе, на ступањ беднији по што је био овај везани роб из старог доба, јер се модерни пролетер не може надати да ће га господар бар исхранити, а слобода коју иначе има јесте само слобода да од глади као мрвинче скана, — над се све то на ум узме, онда није ли чудно што је многи од данашњих мислалаца свом свој рад пошветио изучавању и решењу Радничког Питања. Невоља која тако бије потиштену радничку масу, снижавајући је и умно и телесно до најниже тачке, створила је да његово патолошко стање злочинном заврши или се у крајњој резигнацији преда у толикој мери алкохолу, да се у њему пре животиња а не човек изврети може. Решење тога питања нашла је и у Бјернsonу свога јаког проповедника, нову духовиту снагу, са погледима чудно дубоким и необично снажним, свакако све у извесном смислу.

Ненаситим жељама и пожуцама обесних фабриканата, песник је на суицид ставио бедне, јадне и невољне прилике потиштеног и пригашеног радничког стадеца. У недоумници себи помоћи, спасти се испод притисака јада што га гвозденим руком дави као у агонији, радници штрајкују. Неволу и бол њихов саосећају у истој мери два човека: свештеник Брат и Илија Санг. Они би свом снагом своје душе да помогну, да превину благи мелем на рану која тако боли. У дубоком свом уверењу Санг даје сав свој нован, али где ће се наћи у мору познати, где ће она бити у стању да једном за свагда помогне стотини њалих радника? И точак рђавих прилика све се даље креће и приближује својој бедни. Издата је и последња пара и већ сутра зачује се очајни глас: „Хлеба.“ А помоћи ни од куда. У крајњем очајању, у стању које прелази границе обичнога и прелази у сферу надчовечанског и безграничног, изван оквира наше моћи, не видећи при том никакна друга спаса, јер живот хоће своје а за јад и бол не пита, — у том стању Илија хоће да се жртвује бездушним егзистенцијским обаврима ненаситих фабриканата који на своме потпуном скупу, нудећи себе богатим ђаковијама, репавају мирно и хладнокривно о судбини једне целе класе, да ту класу још више понизе и сузбију сваку њезину превласт (!) — Свему томе долази отпор с помоћу динамита. Целокупна аграда, у којој је збор фабриканата, одлази у ваздух, а с њима и Илија који целу ствар и руководи прерушен у вратара.

У завршном еплогу који, на жалост, због своје слабије обраде у многоме изостаје иза првих, долази Бјернсон на свој резиме, саветујући као одговор на питање: „Како?“ много хвалеу средину понуштана и на једној и на другој страни и предлажући као решење истакнутог питања миран и дуг, генералнајама препониен рад. Баш у овом последњем случају, који због своје дубине многому може бити појасан, уме песник своју радњу тако да предстани, да се све покаже у облику оног, нејасног и неразумљивог питања; али након дужег проматрања саме ствари, његови погледи и мисли дају се јасно разумети. Па и ако можда овде питање није до крајних граница задовољено, ипак, ипак он је самом решењу својом драмом много допринео.

Разуме се, што се тиче техничке стране, недостатака у развићу и извођењу и тому слично — у Бјернсона не постоји. Енергијом, чудном по дубини мисли, и извођењем ствари до крајних нијанси у конзеквентности, он повлачи са толиком поуздаошћу — и све то у неисказано логичном поретку — јасну црту између бедне и богатства, штрајка и фабрикантског веселог расположења; једном речи и сувише од оног што се тиче давањег социјалног поретка, да све то у тако живим дубоким бојама и вештицом до крајних граница развије у три непуна часа. Највећа јачина усредсређена је у последњој сцени трећег чина са својим тако рећи инал-ефектом. Али је тако иста важна и последња сцена другог чина, у којој се поезија и нежно осећање сестринског срца развијају до савршености, дејствујући потпуно јачином. А колко пак аракова пуње светлости баша љубав обојице младих љубав према пониженој радничкој класи као и изврсно намагање Братових мисли, и Бјернсон показује се онет и овде као изврсан мајстор у психологији осећања бујне младости.

Иначе је драма мрачна, тешка — ако смемо тако рећи — утичући до последњих граница завођења, испуњена многом пре-красном лирљивом сценом, а све у оригиналном, чаробном језику Бјернsonову, чији поредок мисли и дубина тога изазивају крајно чуђење и човек одлази са чудним и тешким расположењем у души. Други део по начину извођења, по јачини израза, по снази живота, којим потпуно обликује, не да само први део достижне, по га у многоме и многоме преназилази. А све пак то само показује још у јачој светлости писца ранијих драма „Уредница“ и „Банкрота“ у којима он први прилази оном путу којим се допније кретоше многи млађи писци, означајући тај правац речју „модеран“. Те исте драме биле су пут и Ибзеновој социјалној драми, на чак — смела тврдња! — послужиле и као углед томе великом савременом хвалнога Севера. Од наше стране била би скромна жеља напоменути, да се наша Управа Народног Позоришта постара о што скоријем и бржем преводу, и тако се одужи нашој позоришној публици.

Дреда.

Милош П. Ђирковић.

* Петроградско Рускоје Собрание саслушало је читав изпредавања о положају Словена у Старој Србији. С. П. Вједомосте почеле су од 10. в. м. доносити та предавања, која у српски језик преноси Србобран (бр. 272.). —

* Прашки проф. А. Екерт, одличан пријатељ српског народа, почео је за Чехе издавати низ превода из српске књижевности. Прва је књига превод Пушкинине драме *Тако је морало бити (Так то musste быти)*. Преводац је Dr. В. Ховорна. Почетком јануара изиће се овај превод и на биљу Шавидова позоришта у Прагу. — Други сvezак Српске Књижевнице биће *Швабица*, приповетка А. К. Лаазенића. — Овој појави веома се радујемо, желећи да што скорије јавимо читаоцима о Чешкој Књижевници која би била најлепше ударје братском чешком народу. —

* У Новом Саду почео је овог месеца излазити нов недељни лист „Трговачке новине“. Власник је Српско Трговачко Удружење, а уредник Милаш Поповић. —

* Чедо Мијатовић, академик и сенатор, штампао је и за продају уступно књижици И. Даничића своје најновије дело *Свети Јован Крститељ Претеча Христа*. Дело је посвећено свима онима који Светог Јована као своје крсно име славе. Књига је у тврдом повезу, са сликом Св. Јована, а стаје комад два динара. —

* Апуги Фабрис, власник и уредник *Срба*, новог Дубровачког списа, листа, и проф. Луко Зоре, главни сарадник, објавили су *Проглас о покретању Срба*. Намећу осталога, у програму се вели: „Срб ће настојати да изнесе свету на видик плодове српске књиге поглавито приморске, која за ових деценија жестоке политичке борбе није у њој имала ни времена а ни пригоде да изнесе своје радове на боље видјело. — Наш ће Срб настојати да одговори овоме позиву и овој потреби. По њему има да се на научном и књижевном пољу поново звучу глас Дубровника, а с њим и приморскога Српства. Његово су

стране отворене свима Дубровчанима, свима Србима, па и браќијем племенима на југу, а не тражи другу него једну мисао подизу, којом су његови оснивачи задахнути: Мисао српскога књижевнога јединства на основи здравога развитака народних сила, које је наш бесмртни Вук на видли изнео и објавио. Абука ће у Србу бити двојак: латиница и ћирилица. „Без сваке вјерске страсти, Срб ће настојати да све светиње српскога народа једнакијем поштовањем пазе. Не заборављајући да је Српство у три вјере разликовано, држаће се најшире вјерске спољности и здрава либерализма“.

Лист *Срб* излазиће два пута месечно, у свесним и апатри табак свани. Цена је за Дубровник и Аустро-Угарску на годину 12 круна; за иностранство 12 франака у злату.

И *Нова Искра* поздравља ово подухвато браће Дубровчана, шаљући своје најлепше жеље и најискреније честитке.

* Друштво за опште осигурање *Србија* предало је Српској Краљевској Академији суму од четири хиљаде динара у сребру, да је изда као награду оном писцу који буде израдио најбоље дело о животу и владавини црк. Краља Милана. Рукописи ће се примати до 15. јуна 1906. г., а 10. августа те године објавиће се коме је награда досуђена.

* Руски књижевник П. Галковски написао је и поднео Руској Академији своје дело *Српски народни епос*. Према реферату Г. П. А. Ровинскога дело је примљено и награђено похвалницом.

* Љубећ Грујић, чиновник у Сремској Митровици, превео је у мађарски језик *Балканску Царицу*, драму инега Николе I. Драма ће се ускоро представљати у Пешти.

* Породна књижевница Н. Рајевскога, који је погинуо 1876. г. за српску независност, послала је Нишком Епископу Господину Никанору планове за храм који жели подићи у селу Адрици, где је овај храбри Рус погинуо. Предузимачни офери отвориће се 3. јануара 1902. године, а на пролеће почеће и зидање.

Календар Матице Српске, за годину 1902, која је проста, има 365 дана. Год. I. Нови Сад. Издање Матице Српске, 1901.

Српска штампарија и књижарица Браће М. Поповића у Новом Саду. — 8°, стр. 160.

Пољопривредни Календар за просту 1902. годину. Издање Српског Пољопривредног Друштва. Уредио Паја Т. Тодоровић — Ђаковић. Година XX. У Београду, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. В. 8°, стр. 128.

Шести конгрес Српских Земљорадничких Задруга: Преподање наше народне ношње и последице тога. Расправа Благоја Т. Недића, пређ. народн. учитеља. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. — 8°, стр. 16.

Повећавање народног богатства наводњавањем земљишта по примеру културних народа. Јавно предавање. Држао у дому Српског Пољопривредног Друштва М. С. Милошевић, вишоњер. Прештампано на Природног Гласника. Београд, штампано у државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. В. 8°, страна 46. Цена 0.60 л.

Књиге за народ. Издаје Матица Српска из Залужбине Петра Коњовића. Св. 93.: **Мали пчелар.** Кратко унутство за пчеларе. Написао Иван Маширевић. 8°, стр. 90. Цена 10 новчића. — Св. 94.: **Свети апостол Павле, живот му и рад.** Написао Милутин Јахић. 8°, стр. 96. Цена 10 новчића. — Св. 95.: **Занати, занатлије и наш народ.** Написао Љубомир Ђотић. 1 св. — 8°, стр. 135. Цена 10 новчића. — Св. 96.: **Косово.** Народне песме о боју на Косову 1389. године. За народ и школу приредио Тих. Остојић. 8°, стр. 104. Цена 10 новч. — Св. 97.: **Симо Матавуљ: С мора и с планине.** Приповијетке. 8°, стр. 77. Цена 10 новчића. — Штампарија српске књижаре Браће М. Поповића у Новом Саду.

Одношаји Пећких патријараха с Русијом у XVII веку. I део. Написао Ст. М. Димитријевић. Из Гласа Српске Краљевске Академије LVIII. В. 8°, стр. 201.—289. II део. Из Гласа Српске Краљевске Академије LX. Државна Штампарија Краљевине Србије, 1901. В. 8°, стр. 153.—203.

Прилози расправи „Одношаји Пећких патријараха у XVIII веку“ у Гласу LXVIII. и LX. Покупио Ст. М. Димитријевић. Из Споменика Српске Краљевске Академије XXXVIII. 4°, стр. 59.—84. Државна Штампарија Краљевине Србије, 1901.

Цени француско-српски речник. Садржи све речи из обичнога говора. Саставио Ј. Н. Стевовић. У Београду, издање књижарице Е. Ајштета. Штампарија Јована Пуља у Земуну, 1901. — 16°, стр. 406. Цена ?

Претплатницима Нове Искре

БИБЛИОТЕКА
ГРАДА БЕОГРАДА

Овим бројем завршујемо, хвала Богу, и трећу годину *Нове Искре*. Три године мучног, тешког и — незахвалног посла! Па ипак не можемо и не смемо престати, јер нас на даљи рад упућује *нада* у *боли* *олазе*, а упућује и *дух* који би престанком *Нове Искре* постао *извршан*.

За то се поново обраћамо свима и свакоме који у *Новој Искри*, једином српском илустрованом листу, гледају српски а не *аотаисников* лист, да нас помогну што бољим одзивом претплатничким, јер је претплата *једини* извор за *Нову Искру*.

Можемо мирне душе сачекати суд на питање: да ли је *Нова Искра* у ове три године напредовала и колико? Због тога нећемо ништа више обећавати ни за четврту годину, али ћемо, назда расположени за напредак, гледати да ни четврта година не буде постидна од ових досадашњих.

Отцарајући упис за четврту годину *Нове Искре* јављамо да је цена иста: годишње 16 динара за Србију, а ван Србије 20 франака или круна. Само с *ромашним* ђацима даћемо лист за 10 динара (Србија) или 14 франака — круна (ван Србије).

Потребни су нам повереници, којима ћемо, на њихов захтев, дати и уговорени рабат. —

Дужницима јављамо, да ћемо према *овереном списку* тражити наплату и судским путем, јер они, обмањујући власништво *Нове Искре* надом у претплату, убијају лист *материјално* и тако његов опстанак доводе у питање. Пошто још у српском народу не може илустрован лист да доноси и материјалне користи, онда *никог* не дамо ни да га *материјално* *уиронашћује*. За то јављамо дужницима *Нове Искре* да ћемо крајем јануара (*последњи рок за измирење дуга*) отпочети наплаћивање оним путем који не ће годити ни једном таквом *неаријатељу* српске илустрације. —

Сарадницима својим од срца захваљујемо за досадашњу помоћ, и молимо их да нас не забораве ни у новој години. Ако је *Нова Искра* ма колико напредовала по садржају, њихова је заслуга и једино њихова.

Пријатеље *Нове Искре* молимо да лист препоруче у својим круговима, јер, понављамо, претплата је *једини извор* за одржавање *Нове Искре*. Претплату је најбоље слати унутрницом или је положити, као поштом претплатник, поштанској станици. —

Власник и уредник Нове Искре Р. Ј. ОДАВИЋ

„НОВА ИСКРА“ излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дина; ван Србије: год. 10 еор. или 20 дина. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се Р. Ј. Одавићу, власнику „Н. Искре“, Канетан Мишина 8.

Власник и уредник Р. Ј. Одавић, Канетан Мишина ул. бр. 8.

Краљ.-Срп. Државна Штампарија

БИБЛИОТЕКА
ГРАДА БЕОГРАДА
отуде
културни
центар

срп. 26/11